Роберт Льюїс Стівенсон

Діамант Раджі

(Переклад Петра Таращука)

ПРИГОДА З КОРОБКОЮ

До шістнадцяти років, спершу в приватній школі, а потім в одному з тих величних закладів, якими так по праву славиться Англія, Гаррі Гартлі здобув звичайну на той час джентльменську освіту. Та потім виявив напрочуд велику знехіть до навчання, а батько — матері вже не стало — був надто млявий і неосвічений, тож хлопець без перешкод марнував свій час на гонитву за модою та інший нікчемний дріб'язок. Ще через два роки він став сиротою і мусив мало не жебрати на прожиток. Вдачу й навички він мав такі, що не годився ні для якої роботи чи діяльності. Вмів співати романси і потроху награвати на піаніно, полюбляв грати в шахи і був милий, хоч і несміливий кавалер, дарма що природа пустила його у світ з найчарівнішим обличчям, яке тільки можна уявити. Білявий і витончений, з лагідними очима і ласкавою усмішкою, він завжди здавався журливим і ніжним, мав милі, делікатні манери. Одне слово, коли все вже сказано, хлопець не годився ні носити військовий риштунок, ні головувати на засіданнях державної ради.

Завдяки щасливому випадкові й певній протекції Гаррі, осиротівши, дістав посаду особистого секретаря генерал-майора сера Томаса Ванделера, кавалера ордена Лазні. Шістдесятирічний сер Томас був норовливий і владний, його гучний голос луною озивався по кімнатах. За якісь послуги, про характер яких часто шепотілися, а потім не раз спростовували ті чутки, кашґарський раджа подарував цьому офіцерові шостий із уславлених у світі діамантів. Подарунок з незаможного генерала Ванделера зробив багатія, а з невідомого і не дуже люб'язного солдата — справжнього [232] світського лева: власника Діаманта Раджі

запрошували в найвишуканіші кола, знайшов він собі й дружину — молоду, вродливу, шляхетного роду, ладну назвати той діамант своїм навіть коштом шлюбу з сером Томасом Ванделером; всі тоді гомоніли, що коштовні камені притягують один одного: адже леді Ванделер не тільки сама була самоцвітом найчистішої води, а й з'являлась у товаристві в найкоштовнішій оправі, чимало тямущих людей казало, що вона серед гурту отих трьох або чотирьох жінок, що найкраще вдягаються в Англії.

Секретарські обов'язки Гаррі були ніби й не дуже обтяжливі, але він відчував знехіть до всякої тривалої роботи, замастити пальці чорнилом — завеликий для нього клопіт; натомість чар і туалети леді Ванделер часто витягали його з бібліотеки до будуара. Гаррі найлюб'язніше поводився з жінками, залюбки теревенив про моди і був найщасливіший, коли траплялася нагода покритикувати відтінок стрічки або побігти з дорученням до модистки. Одне слово, папери сера Томаса припадали порохом, а наша леді здобула ще одну покоївку.

Зрештою генерала, навіть як на військового командира не вельми терплячого, прорвало, він підвівся й повідомив секретаря, що вже не потребує його послуг, додавши до своїх слів пояснювальний жест, який украй рідко вживається між джентльменами. Двері, на жаль, відчинились, і Гаррі сторч головою полетів сходами вниз.

Підвівся Гаррі, трохи забившись і тяжко засмутившись. Життя в генераловім домі напрочуд відповідало його вподобанням: він, хоч і не дуже певно, але підтанцьовував у шляхетному товаристві, майже нічого не робив, їв найласіші страви і щиро тішився можливістю бути поряд з леді Ванделер, яку в своєму серці називав найніжнішими іменами.

Відчувши на собі гнів офіцерської ноги, Гаррі заквапився в будуар і розповів про своє нещастя.

— Любий Гаррі, — відповіла леді Ванделер, звучи його на ім'я, мов дитину чи хатнього слугу, — вам дуже добре відомо, що ви ніколи ні за

яких обставин не виконували того, що вам казав генерал. Ви, правда, зауважите, що і я така сама. Але тут інша річ. За цілий рік непослуху жінка заробить собі прощення, скорившись один раз найслушнішої миті, а по-друге, ніхто ж не одружується зі своїм особистим секретарем. Я сумуватиму за вами, та оскільки ви вже не можете зоставатися в домі, де вас образили, я зичу вам щастя і обіцяю вичитати генералові за його поведінку.

Гаррі втратив самовладання, з очей йому закапали сльози, і він з лагідним докором подивився на леді Ванделер. [233]

— Пані, — проказав він, — що та образа? Мене мало обходить, якщо хто й справді не може простити такого дріб'язку, Але втратити друзів, розірвати зв'язки приязні...

Гаррі не доказав, захлинувшись надміром почуттів, задушившись риданнями.

Леді Ванделер з цікавістю глянула на нього. "Цей дурник, — думала вона, — втовкмачив собі в голову, що закоханий у мене. А чом би йому не стати з генералового моїм служником? Він добрий, люб'язний, розуміється на уборах; крім того, це порятує його з біди. Все ж він надто гарненький, щоб його відпускати".

Ввечері вона поговорила з генералом, який уже трохи соромився свого миттєвого шаленства, і Гаррі перевели на жіночу половину, де почалося для нього справжнє раювання. Він найелегантніше вдягався, носив у петлиці вишукані квіти, міг тактовно й люб'язно розважити гостя. Він пишався своїм служінням вродливій жінці, доручення леді Ванделер були йому ніби знаками прихильності, його тішило нахвалятись перед іншими чоловіками, що зневажливо глузували з нього, своїм становищем чоловіка-покоївки, чоловіка-модистки. Він не замислювався над оцінкою свого існування з погляду моралі. Нечестя, на його думку, були властиві самим чоловікам, а проводити свої дні з гарненькою жінкою і

перейматися здебільшого тільки її прикрасами — однаково, що жити на зачарованому острові, заховавшись від життєвих бур.

Одного ранку Гаррі зайшов до вітальні й почав стиха награвати на піаніно. В другому кінці покою леді Ванделер трохи заголосно розмовляла зі своїм братом Чарлі Пендрагоном, підстаркуватим молодиком, що дуже кульгав на одну ногу і взагалі вже звівся на пси, шукаючи розваг. Секретар, на якого вони й уваги не звернули, не міг не чути їхньої бесіди.

— Коли ж, як не сьогодні? — казала леді. — Треба зробити сьогодні, одразу й назавжди.

— Сьогодні й зроблю, — відповів брат, зітхнувши. —1 все-таки, Кларо, це хибний крок, нас чекає руїна, ми ще тяжко розкаємось.

Леді Ванделер пильно і якось дивно глянула на брата.

— Ти забуваєш, — сказала вона, — що людина, зрештою, смертна.

— Присягаюся, Кларо, — відповів Пендрагон, — що ти найбездушніша негідниця в усій Англії.

— Ви, чоловіки, — заперечила леді, — такі товстошкурі, що ніколи не розумієте відтінків значення. Та ви самі зажерливі, хижі, жорстокі й нетямущі, а найменша [234] думка про майбутнє вас приголомшує. Терпцю нема з отаким народом. Краще зневажайте дурість банкірів, а не шукайте п в нас.

— Може, ти й маєш рацію, — погодився брат. — Ти завжди була розумніша за мене. І, хай там як, ти знаєш моє гасло: родина — передусім.

— Так, Чарлі, — підхопила сестра, обома руками беручи його руку. — Я знаю твоє гасло краще, ніж ти. ‚А Клара —попереду родини", — це ж його друга частина? Ти й справді найкращий із братів. Я люблю тебе.

Пендрагон підвівся, трохи збентежений тими сестринськими пестощами.

— Мені краще не показуватись, — промовив він. — Я чудово зрозумів свою ролю і не спускатиму ока з нашого телятка.

— Гаразд, — кивнула сестра, — то мерзотник і може нам усе зіпсувати. — Поцілувала собі пучки і приязно передала той поцілунок братові, що через будуар і чорні сходи вийшов на вулицю.

— Гаррі, — проказала леді Ванделер, повертаючись до секретаря, щойно вони зосталися самі, — сьогодні я маю для вас доручення, тільки найміть карету: я не хочу, щоб мій секретар укривсь ластовинням.

Клара, наголосивши останні слова, дивилася на свого секретаря з напівматеринськими гордощами; вельми вдоволений, бідолаха радий був нагоді прислужитися своїй господині.

— Це одна з наших великих таємниць, —лукаво всміхаючись, вела вона далі. — Ніхто, крім мене і мого секретаря, не повинен про неї знати. Серу Томасові це б завдало зайвого клопоту, —якби ви тільки знали, як мені остогидли ті сцени! Ох, Гаррі, Гаррі, чи можете ви мені пояснити, через віщо ви, чоловіки, такі несправедливі Й брутальні? Хоча я знаю, що не можете, ви єдиний чоловік у світі, якому не звісні ганебні почування. Ви такі милі, Гаррі, такі добрі; ви, зрештою, можете щиро приятелювати з жінкою. І знаєте що? Коли я порівнюю з вами, всі інші чоловіки видаються мені ще гидкішими.

— Просто ви, — галантно відповів Гаррі, — дуже ласкаві до мене. Ви ставитесь до мене наче ...

— Наче мати, — завершила леді Ванделер. — Я намагаюсь бути вам матір'ю. Або, — всміхнувшись, поправилася вона, — майже матір'ю. Боюсь, я дуже молода, щоб справді бути вам за матір. Вважаймо, я ваш друг, найщиріший друг.

Леді Ванделер замовкла, чекаючи, поки її слова справлять потрібне враження на сентиментальні струночки Гаррі, і знову заговорила, не даючи йому відповісти:

— Але все це з нашим ділом не пов'язане. Вам треба знайти [235] коробку в лівій половинці дубової шафи; на ній зверху лежить червона спідниця, яку я надягала в середу під мережану сукню. Негайно відвезіть її на цю адресу,— Клара подала йому смужку паперу, — але ні за яких обставин не випускайте її з рук, поки вам не покажуть записку, написану моєю рукою. Ви зрозуміли? Кажіть же, будь ласка, кажіть! Це вкрай важливо, і я прошу вас слухати пильніше.

Гаррі заспокоїв господиню, слово в слово переповівши всі її настанови; вона ще щось збиралася сказати, аж тут у покої вбіг червоний від гніву генерал Ванделер, вимахуючи довгим і вельми докладним рахунком від модистки.

— Мадам, може, ви глянете на це? — кричав він. — Будьте ласкаві подивитися на оцей документ! Я дуже добре знаю, що ви одружилися зі мною задля грошей, проте сподівався, що витрати не перевершать тих, які може собі дозволити людина на державній службі, а тепер, присягаюся Господом, я покладу край цьому безсоромному марнотратству.

— Містере Гаррі, — проказала леді Ванделер, — я сподіваюся, ви зрозуміли, що вам треба робити. Тільки прошу, вирушайте одразу.

— Стійте, — звелів генерал, звертаючись до Гаррі, — перш ніж підете, нам треба поговорити. —1 додав, повертаючись до леді Ванделер: — Яке

ж доручення ви дасте цьому неоціненному хлопцеві? Я жодному його слову не повірю, то скажіть мені ви. Якби він мав хоч якусь дрібку честі, то давно б уже пішов з цього дому, а що він тут робить за свою платню — таємниця для всього світу. Мадам, яке ж його доручення? Чого це вам так приспіло відсилати його?

— Я гадаю, нам краще поговорити наодинці, — відповіла Клара.

— Ви говорили про доручення, — не вгавав генерал. — Не пробуйте дурити мене, коли я в отакому гуморі. Я ж чув, ви казали про доручення.

— Якщо ви наполягаєте, щоб слуга був присутній при нашій принизливій сварці, — промовила леді Ванделер, — то нехай містер Гартлі краще сяде. Ні? Що ж, Гартлі, — вела вона далі, — можете йти. Гадаю, ви запам'ятали все, що вам довелося почути в цій кімнаті, це вам, може, придасться.

Гаррі мерщій вийшов з вітальні, а беручися сходами вгору, чув, як гучно вичитує дружині генерал і як леді Ванделер тонким голосом гостро й дотепно відповідає на кожен закид. Як щиро бідолашний Гаррі захоплювався генераловою дружиною! Як спритно вона уникає тяжких запитань, з якою безмежною зухвалістю повторила свої настанови під самісінькими жерлами ворожих гармат! А, з другого боку, як він ненавидів її чоловіка! [236]

Загалом у вранішніх подіях не було нічого незвичайного, бо Гаррі не раз уже виконував потаємні доручення леді Ванделер, здебільшого пов'язані з крамницею капелюшків. Гаррі добре знав, що подружжя живе в незлагоді. Нестримні забаганки й таємні борги дружини вже давно проковтнули її власні статки і що день, то дужче загрожували занапастити й чоловікові. Раз або двічі на рік викриття і руїна здавалися неминучими, але Гаррі підтюпцем оббігав крамниці всіх постачальників і, де брешучи, де сплачуючи хоч малу частину чималенького боргу, домагався, що реченець остаточної виплати відсували, і тоді господиня

та її вірний секретар могли відітхнути. Адже Гаррі у своїй подвійній ролі був душею цих фінансових воєн, він не тільки обожнював леді Ванделер і боявся й ненавидів п чоловіка, а й, цілком природно, схвалював її потяг до розкошів, бо й сам усі гроші пускав на кравця.

Гаррі знайшов коробку там, де йому й казали, вдягнувся, ретельно добираючи одяг, і вийшов з будинку. Яскраво світило сонце, йти треба було чимало, і він з жахом згадав, що генерал, так зненацька забігши в покої, перешкодив леді Ванделер дати йому гроші на карету. Такого жаркого дня його обличчя безперечно попечеться на сонці, а йти через увесь Лондон з коробкою в руці — приниження, майже нестерпне для юнака з вдачею Гаррі Гартлі. Гаррі зупинився й замислився. Ванделери жили на Ітонському майдані, дійти він мав майже до Нотінг-Гіла, — одне слово, він міг піти навпростець через парк, ховаючись від сонця й обираючи найбезлюдніші алеї. Гаррі подякував своїм зорям, збагнувши, що день тільки-но починається.

Прагнучи чимшвидше позбутися клятої коробки, Гаррі пішов хутчіш, ніж звичайно, і вже майже проминув Кенсінгтонські садки, як у безлюдному місці між дерев його перестрів генерал.

— Перепрошую, сер Томас, — вибачився Гаррі, чемно відступаючи вбік, бо генерал стояв просто посередині стежки.

— Куди це ви йдете? — запитав генерал.

— Просто гуляю між деревами, — відповів хлопець.

— З оцим? — крикнув генерал, ударивши києм по коробці. — Ви брешете і чудово це знаєте.

— Сер Томас, — зауважив Гаррі, — я не звик, щоб зі мною розмовляли таким тоном.

— Ви не розумієте свого становища, — відказав генерал. — Ви слуга, ще й слуга, проти якого я маю найсерйозніші підозри. Звідки мені знати, що у вашому ящику нема столового срібла?

— У ньому циліндр мого приятеля, — пояснив Гаррі.

— Дуже добре, — відповів генерал Ванделер. — А я хочу [237] поглянути на циліндр вашого приятеля. В мене, — додав він, похмуро всміхаючись, — надзвичайна цікавість до капелюхів. Гадаю, ви знаєте, що для цього є певні підстави.

— Сер Томас, перепрошую, я дуже шкодую, — вибачався Гаррі, — але це й справді чисто приватна справа.

Генерал однією рукою грубо схопив Гаррі за плече й замахнувся кием, ладний от-от ударити. Гаррі вже вважав себе пропащим, але тієї ж миті небеса подарували йому несподіваного оборонця в особі Чарлі Пендрагона, що доти ховався за деревами.

— Ну-бо, генерале, стримайте свою руку! — крикнув він. — Це неґречно і навіть не по-джентльменському.

— Ага! — заревів генерал, повертаючись до нового супротивника. — Містер Пендрагон! Невже, містере Пендрагоне, ви гадаєте, що, коли мені трапилось нещастя побратися з вашою сестрою, я маю терпіти цькування і погрози такого розбещеного марнотрата й банкрута, як ви? Моє знайомство з леді Ванделер, сер, відбило в мене всяку охоту бачити решту членів її родини.

— Невже, генерале Ванделере, вам приверзлося, — відповів Чарлі, — що коли моїй сестрі трапилось нещастя побратися з вами, то вона зразу ж утратила всі права й привілеї леді? На мою думку, сер, цим учинком вона принизила себе дужче, ніж її міг принизити хтось чужий, але для мене вона й далі належить до роду Пендрагонів. Я вважаю за свій

обов'язок захищати її від негідних образ, і якби ви навіть десять разів були її чоловіком, я вам не дозволю обмежувати її свободи, не дам силоміць затримати її особистого посланця.

— Гартлі, що це означає? — запитав генерал. — Містер Пендрагон, здається, такої ж думки, як я. Він теж підозрює, що леді Ванделер якось причетна до циліндра вашого приятеля.

Чарлі збагнув, що дав непрощенного хука, і заквапився все поправити.

— Як, сер? — скрикнув він. — Ви кажете, я підозрюю? Я нічого не підозрюю. Але там, де вдаються до насильства й упосліджують слабких, я не можу не втрутитись.

Проказавши, він кивнув Гаррі, але хлопець був надто розгублений чи стривожений, щоб той знак зрозуміти.

— Сер, як мені розуміти вашу поведінку? — запитав Ванделер.

— Як хочете, так і розумійте, — відрубав Пендрагон. Генерал знову замахнувся києм, наміряючись ударити

Чарлі по голові, але той, дарма що каліка, спритно відбився парасолькою, підскочив і вчепився у свого ворога. [238]

— Біжи, Гартлі, біжи! — крикнув він. — Утікай, бовдуре!

Гаррі на мить закам'янів, дивлячись, як чоловіки люто торсають один одного, потім повернувся й побіг. Озирнувшись назад, він побачив, що генерал простерся на землі, придушений Пендрагоновим коліном, проте не полишає відчайдушних спроб змінити ситуацію; сад, здавалося, наповнювався людьми, що збігалися звідусіль до місця бійки. Від такої

картини секретар полетів, мов на крилах, і не зводив духу, аж поки добіг до Бейсвотерського шляху й повернув навмання в один з тихих завулків.

Сцена брутальної бійки двох знайомих йому джентльменів глибоко вразила бідолаху Гаррі. Він намагався забути її, а насамперед прагнув якомога далі відійти від генерала Ванделера; ревно перейнявшись цим прагненням, він геть забув про доручення і квапливо, тремтячи всім тілом, ішов куди очі спали. Пригадавши, що леді Ванделер — дружина одного і сестра другого з тих гладіаторів, Гаррі відчув у серці гаряче співчуття до жінки, якій так не поталанило в житті. Після цієї бійки навіть його місце в генераловім домі вже не видавалося таким безпечним і певним.

Поринувши в роздуми, Гаррі знай простував уперед, аж поки, припадком зіткнувшись із перехожим, побачив, що в руці він і досі держить коробку.

— Господи! — зойкнув він. — Геть памороки забило! Куди це я йду?

Видобувши конверта, якого дала йому леді Ванделер, Гаррі перечитав адресу. Дивно, прізвища не було. Гаррі просто звеліли знайти .добродія, який чекає пакунка від леді Ванделер", а якщо вдома нікого не буде, зачекати його. Добродій, додавалось у записці, повинен показати папірець, власноруч написаний леді. Все це видавалось украй таємничим, Гаррі над усе дивувало, що нема прізвища і потрібно вимагати якусь записку. Гаррі мало над цим замислювався, отримуючи доручення, але, перечитавши записку, все зваживши і поєднавши з іще деякими дивними подробицями, переконався, що встряв у якусь небезпечну халепу. На півмиті він навіть засумнівався у самій леді Ванделер: адже ця неясна оборудка трохи негідна такої високої леді; критицизму іще побільшало, коли ті таємниці почали обертатися й проти нього. Проте його дух був такий покірний леді Ванделер, що Гаррі відкинув підозри і гостро дорікав собі тільки за те, що вони виникли.

В одному, правда, збігалися його обов'язок і інтереси, його великодушність і страхи — слід якнайшвидше позбутися коробки.

Гаррі підійшов до першого полісмена і чемно розпитав про [239] дорогу. Виявилось, що до мети вже недалеко, і через кілька хвилин він підійшов до невеличкого нещодавно пофарбованого і якнайретельніше доглянутого будинку. Дверний молоточок і ручка дзвоника просто сяяли, на підвіконнях то тут, то там видніли горщики з квітами, завіси з якоїсь пишної тканини закривали кімнати від очей цікавих перехожих. Увесь будинок дихав спокоєм і таємничістю, й Гаррі так перейнявся його духом, що тихіше, ніж звичайно, опустив молоток і чимстаранніше витер черевики.

Майже зразу двері відчинилися, Гаррі побачив досить привабливу молоденьку служницю, що з цікавістю стала розглядати його.

— Я приніс пакунок від леді Ванделер, — почав Гаррі.

— Знаю, — кивнувши головою, відповіла дівчина, — але господаря нема вдома. Може, ви залишите мені?

— Не можу, — зітхнув Гаррі. — Мені звеліли передати йому тільки з певною умовою, отож, боюсь, я мушу просити у вас дозволу зачекати.

— Що ж, гадаю, мені можна вас упустити. Мені тут досить самотньо, а ви, скажу вам, ніби не такі, щоб з'їли дівчину. Але шануйтесь і не питайте імені господаря, однаково я не скажу.

— І ви таке кажете? — скрикнув Гаррі. — Ну й дивина! Сьогодні на мене всюди чигають несподіванки. Все-таки про одне я, мабуть, можу спитати, не порушивши заборони. Він власник цього будинку?

— Ні, він тільки наймає, ще й тижня не минуло, — відповіла дівчина. — А тепер і я вас запитаю: ви знаєте леді Ванделер?

— Я її особистий секретар, — запишався Гаррі.

— Вона гарна, правда ж? — знову спитала дівчина.

— О, прекрасна! — вигукнув Гаррі. — Напрочуд мила, ласкава, добра!

— Та й ви нівроку, — зауважила дівчина. — Закладаюсь, ви варті цілого десятка леді Ванделер.

— Я? — вкрай розгубився Гаррі. — Я тільки секретар!

— Це ви для мене кажете? — аж ніби образилась дівчина. — Певне, тому, що я, коли ваша ласка, тільки служниця. — Але побачивши, що Гаррі щиро збентежився, пожаліла його: — Ні, я вірю, ви не мали такого на увазі, просто ви сподобались мені, а про леді Ванделер я й думати не хочу. Ох ті панії! — зітхнула вона. — Як можна серед білого дня посилати з коробкою під пахвою такого стеменного джентльмена, як ви!

Розмовляючи, Гаррі і дівчина не сходили з місця, вона стояла на порозі, а він, тримаючи рукою коробку і скинувши капелюха, щоб прохолонути, на хіднику. Та після останніх [240] слів дівчини Гаррі, вже не витримуючи таких одвертих компліментів своїй зовнішності і тим паче підохотливих поглядів, якими вони супроводились, став перебирати ногами і зніяковіло туди-сюди поводити очима. Ненароком глянувши в долішній бік завулка, він, на свій несказанний жах, зустрівся очима з генералом Ванделером. Розгніваний, розпашілий генерал гасав вулицями, женучись за швагром, але, впізнавши невірного секретаря, одразу надумав інше, його лють дістала новий вихід, він щодуху припустив по завулку, лаючись і вимахуючи руками.

Гаррі враз заскочив у будинок, посунувши дівчину, двері захряснулись перед самим носом його ворога.

— Тут є засув? Вони замикаються? — питав переляканий Гаррі, а тим часом несамовитий стукіт молотка луною розлягався в передпокої.

— Ой, що з вами трапилось? — занепокоїлась дівчина. — Ви тікаєте від того старого добродія?

— Якщо він піймає мене, я пропав, — зашепотів Гаррі. — Він ганяється за мною цілий день, а в нього кий із шпагою всередині, це офіцер з Індії!

— Ото гарні манери! — скрикнула дівчина. — А як, коли ваша ласка, його звати?

— Це генерал, мій пан, — мовив Гаррі. — Він хоче забрати коробку.

— Хіба ж я вам не казала! — переможно засміялася дівчина. — Я ж казала, що та ваша леді нікчема, і, якщо маєте очі, давно слід побачити, як вона вас трактує. То невдячна хвойда, ось що я вам скажу!

Генерал знову шарпнув за молоток, нетерпеливлячись, що його не пускають, а потім став гатити в двері кулаками.

— Добре, — зауважила дівчина, — що я сама в домі, хай ваш генерал гамселить скільки влізе, ніхто йому не відчинить. Ходімо!

Дівчина завела Гаррі на кухню, посадила, а сама, поклавши руку йому на плече, не криючись, милувалася ним. Гуркіт біля дверей не вщухав, навпаки, дедалі посилювався, і в бідолашного секретаря холонуло в серці.

— Як вас звати? — запитала дівчина.

— Гаррі Гартлі.

— А мене — Пруденс. Вам подобається це ім'я?

— Дуже, — промовив Гаррі. — Але послухайте, як розходився генерал. Господи, він напевне висадить двері, і тоді мені тільки смерті сподіватися!

— Ви надто переймаєтесь, — заспокоїла його Пруденс. — Нехай той генерал грюкає донесхочу, тільки руки собі наб'є. [241]

Ви гадаєте, я б вас тримала, якби не могла порятувати? О ні, тим, хто мені подобається, я щирий приятель. У нас є задні двері, що виходять в інший завулок. Але, — додала вона, стримуючи Гаррі, що, зачувши благословенну вістку, одразу зірвався на ноги, — я не покажу вам, де вони, поки ви не поцілуєте мене. Поцілуєте, Гаррі?

— Аякже! — згадав за галантність Гаррі. — Тільки не за ті задні двері, а тому, що ви гарненькі й милі. —1 двічі або тричі палко поцілував дівчину, що не менш ласкаво відповіла йому.

Пруденс відвела Гаррі до садової хвіртки і спитала, витягаючи ключа:

— Ви ще, прийдете до мене?

— Неодмінно, — хіба ж не вам я завдячую життя?

— А тепер, — напутила дівчина, відчиняючи хвіртку, — біжіть чимдужче, бо я зараз відкрию генералові.

Гаррі навряд чи потребував таких напучень, страх гнав його в потилицю, і він ревно пустився бігти. Ще кілька кроків, гадалося йому, і він зможе спокійно і з честю повернутися до леді Ванделер. Та перш ніж йому пощастило пробігти ті кілька кроків, бідолаха зачув чоловічий голос, хтось, лаючись, гукав його на ім'я. Озирнувшись, Гаррі помітив Чарлі Пендрагона, що махав обома руками, аби він повернувся. Цей новий удар

заскочив бідолаху так зненацька, вразив так глибоко, що Гаррі, перебуваючи в стані надмірного нервового збудження, навіть не подумавши, що робить, побіг іще дужче. Він, звісно, пам'ятав сцену в Кенсінгтонських садках і, певне ж, виснував, що коли генерал йому ворог, то Чарлі Пендрагон не хто інший, як приятель. Та в голові у Гаррі все сплуталося, наче в гарячці, думка не могла зосередитись, секретар знай тупотів ногами.

Чарлі нетямився з люті, страшним голосом виригаючи прокляття навздогін секретареві. Він теж біг щодуху, але фізична перевага була не на його боці, лайки й гупання кульгавої ноги по бруківці чулися все далі й далі позаду.

В Гаррі знову відродилася надія. Вузька вуличка круто підіймалася вгору, проте навкруги ні душі, обабіч тяглися мури, над ними нависала зелень садків, а попереду, скільки око сягало, не видніло ні постаті, ні відчиненої хвіртки. Доля, втомившись переслідувати, тепер давала можливість порятунку.

Гай-гай! Добігши до каштанів, що буйним гіллям прикривали хвіртку, Гаррі побачив, як вона раптом відхилилася, показавши стежину, а на ній постать різничука з ночвами під пахвою. Секретар, навіть не роздивившись як слід, проминув хвіртку, лишивши хлопця на кілька метрів позаду, зате той придивився і був вельми здивований, [242] побачивши, з якою не гідною джентльмена швидкістю пересувався незнайомець. Вийшовши за хвіртку, він став глузливо підохочувати Гаррі.

Його поява немов надихнула Чарлі Пендрагона, насилу переводячи дух, він спромігся на крик:

— Стій, злодію!

Різничук ураз підхопив той крик і теж кинувся навздогін.

Секретареві стало вже непереливки. Щоправда, завдяки страхові він помчав іще швидше, з кожним кроком випереджаючи погоню, але добре усвідомлював, що от-от знесилиться, а як раптом хто трапиться назустріч, його становище у вузькому завулку буде розпачливим.

"Треба десь заховатися, — думав він, — і от зараз, негайно, а то пропаду ні за цапову душу".

Тільки-но ця думка майнула у Гаррі в голові, як вуличка раптом завернула, сховавши його від ворогів. Є хвилини, коли навіть найбоязкіші починають діяти завзято й рішуче, а найобачніші забувають про розважливість і стають відчайдушно хоробрі. Саме така хвилина настала для Гаррі Гартлі, і навіть ті, хто знав його найкраще, здивувалися б його сміливості. Він як стій зупинився, перекинув коробку через садовий мур і, з неймовірною спритністю вхопившись за гребінь муру, полетів сторч головою в сад.

За мить Гаррі отямився й побачив, що сидить біля низеньких трояндових кущів. З порізаних колін і долонь текла кров, бо для захисту від таких стрибків верхній край муру був рясно посиланий скалками битих пляшок, тіло боліло, немов потовчене, в голові паморочилось. Подивившись у глиб напрочуд добре доглянутого садка, засадженого квітами, що солодко напахчували повітря, Гаррі побачив перед собою затилля будинку. Той будинок був чималий і вочевидь заселений, але, на відміну од саду, занедбаний, обшарпаний, жалюгідний. З усіх інших боків тягся суцільний мур, що обгороджував сад.

Гаррі роздивлявся це все, мов не бачачи, його розум не міг ні зосередитись на чомусь, ні усвідомити, що треба діяти. Тож почувши ходу по жорстві, Гаррі, хоч і подивився в той бік, навіть не подумав тікати чи боронитись.

Прибулець виявився дебелим, грубим і дуже неприязним чолов'ягою в робочому одязі і з поливальницею в лівій руці. Хтось не такий

приголомшений напевне б стривожився, побачивши того здорованя, що дивився спідлоба лихими похмурими очима. Але Гаррі, очманівши при падінні, не злякався, а, не можучи відвести очей від садівника, покірно чекав, поки той підійде, візьме його за плече і одним дужим рухом поставить на ноги. [243]

З хвилину вони дивились у вічі один одному: Гаррі знічено, чолов'яга повнячись гнівом і глузливо й жорстоко посміхаючись.

— Хто ви? — запитав він нарешті. — Хто ви, щоб отак стрибати через мій мур і ламати мою Gloire de Dijons?(1). Як вас звати, — труснув він Гаррі, — і чого вам тут треба?

"Слава Діжона" (франц.) — сорт троянди.

Гаррі не міг навіть здобутися на слово. Саме тієї миті Пендрагон і різничук пробігали під муром, тупіт і хрипкі крики виповнили вузький завулок. Садівник зразу отримав відповідь і глумливо й зневажливо втупився Гаррі в обличчя.

— Злодій! — проказав він. — Слово честі, мабуть, добра ти штучка, бо, бачу, вбраний, наче джентльмен, з голови до п'ят. І тобі не соромно зодягатися отак пишно і ходити межи чесних людей, що, гадаю, залюбки б купили твої поношені лахи. Відповідай, паскудо, — вів далі чоловік, — сподіваюсь, ти розумієш англійську мову, я хочу трохи поговорити з тобою, перш ніж відвести до поліції.

— Повірте, сер, це страшне непорозуміння, — заговорив Гаррі. — Та коли буде ваша ласка пройти зі мною до сера Томаса Ванделера на Ітонський майдан, я обіцяю, що все одразу з'ясується. Тепер я бачу, що й найчесніша людина може попасти в непевне становище.

— Хлопче, — відповів садівник, — я піду з тобою не далі, ніж до поліційного відділка на сусідній вулиці. Інспектор, звичайно, радо піде з

тобою аж на Ітонський майдан і нап'ється чаю у твоїх поважних знайомих. А може, тебе відвести до міністра поліції? Аякже, сер Томас Ванделер! Ти, певне, гадаєш, що я не можу відрізнити, де справжній джентльмен, а де отаке стрибайло, як ти? Хай там який на тобі одяг, я тебе, мов книжку, прочитаю. От сорочка, яка, може, коштує стільки, скільки мій святковий капелюх, твій сурдут, дай-но помацаю, куплений не на товчку, твої черевики ...

Чолов'яга, чиї очі спустилися донизу, враз урвав образливі зауваження і застиг, прикипівши очима до землі. Коли він знову заговорив, його голос дивно змінився.

— Скажи мені, ради Бога, що то? — спитав він.

Гаррі глянув собі під ноги й занімів від подиву і страху. Стрибаючи, він упав на коробку і роздер її з краю в край, звідти сипнули самоцвіти і вкрили землю рясним лискучим шаром, деякі вже втолочились у ґрунт. Там була чудова діадема, якою так часто захоплювався Гаррі на леді Ванделер, брошки й перстені, сережки і браслети, а також просто неоправлені діаманти, що розкотилися під кущами троянд і [244] скидалися на краплі вранішньої роси. На землі між ним і садівником лежали королівські скарби — скарби в найпривабливішій, найнадійнішій і найтривкішій формі, їх можна було зібрати, мов ягоди, — й самі прекрасні, вони розбивали сонячне проміння мільйонами райдужних спалахів.

— Господи! — вихопилося в Гаррі. — Я пропав! — З неймовірною швидкістю його думки понеслися назад, він став розуміти всі пригоди сьогоднішнього дня, збагнув їх у цілому й усвідомив, у яку прикру халепу завели його доля і вдача. Гаррі роззирнувся, немов шукаючи допомоги, та в саду він був сам, тільки діаманти під ногами і страшний незнайомець перед ним; нашорошивши вуха, він не почув нічого, крім шелесту листя і калатання свого серця. Тож не диво, що хлопець занепав духом і знову безживно протягнув:

— Я пропав!

Садівник, злодійкувато озирнувшись, пересвідчився, що з вікон ніхто не підглядає, й полегшено зітхнув.

— Дурню, наберися духу! — підбадьорив він. — Найгірше вже зроблене. Чого ти одразу не сказав, що тут досить на двох? Де там двох, — скрикнув він, — тут вистачить на двохсот! Тільки ходімо звідси, щоб нас ніхто не побачив, та ради всього святого розправ капелюха й обтрусись. Адже отаким блазнем, як ти зараз, і двох кроків ступити не можна.

Поки Гаррі мимоволі виконував ці поради, садівник, ставши навколішки, квапливо збирав розсіяні самоцвіти в коробку. Коли він торкався пучками дорогих кристалів, усе його тіло мов здригалось, обличчя нараз перемінилось, очі пожадливо засвітилися, — зрештою, садівник ніби навмисне барився, милуючись кожним камінцем, повертаючи й роздивляючись їх. Кінець кінцем, зібравши самоцвіти, заховав коробку під халат, кивнув Гаррі й повів його за собою до будинку.

Біля дверей вони зустріли похмурого і напрочуд гарного молодика в охайному священичому вбранні, в його погляді мов змагалися завзяття і нерішучість. Садівник якомога приховав свою досаду і, догідливо посміхаючись, підійшов до священика.

— Який нині день погожий, містере Роллес, — мовив він. —Господи, який день! А це мій юний приятель, йому заманулося поглянути на троянди. Я осмілився впустити його, гадаючи, що ніхто з пожильців не заперечить.

— Я, звісно, ні, — відповів велебний пан Роллес. — І не думаю, щоб хто-небудь із нас дратувався через таку дрібницю. Сад, містере Реберн, ваша власність, ми цього не забуваємо. Оскільки ви нам дозволяєте

гуляти в саду, то не будемо ж ми такими нечемними і невдячними, щоб перешкоджати в цьому [245] вашим друзям. Крім того, — додав він, — мені здається, що я вже бачився з цим добродієм. Містер Гартлі, якщо не помиляюсь? Щиро вам співчуваю, бачу, ви десь упали, —завершив він, простягаючи руку.

Проте якась чисто дівоча гідність і бажання якнайдалі відтягти мить пояснень спонукали Гаррі відмовитись од цього спасенного шансу й заперечити знайомство. Він віддав перевагу дбайливій опіці садівника, принаймні незнайомого йому, а не цікавості і, можливо, підозрам знайомого священика.

— Боюсь, тут якась помилка, — сказав він. — Моє прізвище Томлінсон, я знайомий містера Реберна.

— Невже? — здивувався містер Роллес. — Схожість просто разюча.

Містер Реберн, якого мов кольки брали під час усієї бесіди, відчув, що зараз найслушніша мить її урвати.

— Сер, бажаю вам доброї прогулянки, — мовив він і повів Гаррі в будинок, в одну з кімнат, що вікнами в сад. Насамперед він опустив жалюзі, бо містер Роллес, ще не отямившися з подиву, замислено стояв там, де й раніше. Після цього садівник висипав діаманти з подертої коробки на стіл і, нахилившись над скарбом, що постав в усій своїй величі, з хижою зажерливістю розглядав його, потираючи собі стегна. Побачивши садівникове обличчя, охоплене ницим шалом, бідолашний Гаррі зазнав іще тяжчих мук. Секретареві здавалося неймовірним, що його життя, яке він безневинно марнував на витончені дрібнички, занурилось у похмурий світ злочину. Щоправда, совість нічим не могла дорікнути йому, однак він найдошкульніше й найжорстокіше карався за нескоєний гріх — просто боявся кари, боявся підозр чесних людей і товариства ниць, брутальних натур. Гаррі був ладен не вагаючись

накласти життям, аби втекти з кімнати містера Реберна, позбутися його товариства.

— А тепер, — сказав Реберн, поділивши самоцвіти на дві приблизно однакові купки й підсунувши одну з них ближче до себе, — а тепер, — проказав він знову, — за все в цьому світі треба платити, а за деякі речі — дуже щедро. Вам треба знати, містере Гартлі, якщо це справді ваше ім'я, що я дуже лагідної вдачі і моя доброта все життя була мені каменем спотикання. Я міг би, якби хотів, привласнити всі ці гарненькі камінці, і хай-но ви б наважились хоч словом заперечити; але, гадаю, мені слід виявити до вас ласку, — отже, я не маю наміру стригти вас попри саму шкуру. Так що, як бачите, з міркувань чистої доброти я пропоную поділитись, а це, — показав він на купки, — пропорції, що видаються мені справедливими й товариськими. Може, у вас, містере Гартлі, є якісь заперечення? Я за одну чи дві брошки не сперечатимусь. [246]

— Сер, послухайте, — вигукнув Гартлі, — ви пропонуєте неможливе! Самоцвіти не мої, я ні з ким не можу ділитися, байдуже, у яких пропорціях.

— Ах, вони не ваші? — ущипливо спитав Реберн. — І ви не можете ні з ким поділитися, так? Що ж, тоді дуже шкода, тепер я зобов'язаний відвести вас до поліції. До поліції — ви тільки задумайтесь над цим, — мовив Реберн, — подумайте про ганьбу ваших шановних батьків, подумайте, — провадив він далі, беручи Гаррі за зап'ясток, — про колонії і день останнього суду.

— Нічим не можу зарадити, — схлипнув Гаррі. — Я тут не винен. Ви ж не хочете піти зі мною на Ітонський майдан.

— Ні, — відповів чолов'яга, — звісно, ні. Я хочу поділитися з вами цими цяцьками тут. — Кажучи це, він зненацька щосили скрутив руку Гаррі.

Гаррі не зміг притлумити зойку, рясний піт виступив йому на обличчі. Біль і страх, мабуть, пожвавили йому розум, — хай там як, але цієї миті вся ситуація зненацька постала перед ним зовсім інакше, він побачив, що йому нічого не зостається, як погодитись на пропозицію негідника, сподіваючись дістатися дому і примусити садівника віддати крадене за сприятливіших обставин, коли на ньому самому вже не буде ніяких підозр.

— Я згоден, — кивнув він.

— Ну й ягня, — глумився садівник. — Я ж бачив, що ви нарешті збагнете свій справжній інтерес. А коробку, — провадив він далі, — я спалю разом із садовим сміттям, це така річ, яку цікаві можуть упізнати; ну а ви збирайте свої цяцьки і кладіть до кишені.

Гаррі скорився, Реберн спостерігав за ним, і час від часу яскравий полиск з новою силою розпалював його пожадливість, то один, то другий діамант він вихапував з секретаревої частки й додавав до власної.

Впоравшись, обидва підійшли до дверей на вулицю, Реберн обережно прочинив їх і роззирнувся. Перехожих, певне, не було, бо він, раптом схопивши Гаррі за карк, щосили нагнув бідолаху і, тримаючи обличчям до землі, так що той бачив саму бруківку та пороги будинків, десь півтори хвилини тягнув його за собою спершу вниз однією вулицею, потім угору другою. Гаррі нарахував три повороти, перш ніж злодій ослабив пальці і, крикнувши: "А тепер забирайся!" — з розмаху сильно і вправно копнув його ногою.

Коли напівзомлілий Гаррі підвівся, з його носа цебеніла кроь, а пана Реберна вже й слід прохолов. Біль і злість доконали бідолашного хлопця, з розпачу, гучно схлипуючи, він розплакався серед вулиці. [247]

Поплакавши і трохи заспокоївшись, Гаррі став роздивлятись і прочитав назви вулиць, на перехресті яких його покинув садівник. Він іще

досі перебував у малозаселеній частині західного Лондона серед вілл і великих садків, проте помітив, що де-не-де у вікнах є люди, які вочевидь були свідками його нещастя. Майже зразу з одного будинку вибігла служниця і піднесла йому склянку води. Водночас з другого боку до нього підступив брудний волоцюга, що тинявся околицями.

— Бідолаха, — пожаліла його дівчина, — як недобре з вами повелися! Ой, пане, у вас і коліна порізані, пропав весь одяг! Ви хоч знаєте, що за негідник вас так тяжко покривдив?

— Це я знаю! — скрикнув Гаррі, трохи покріпившись водою. — Я ще доберуся до нього, хай мене не лякає! Будьте певні, що він дорого заплатить за цей день!

— Вам краще зайти до нас додому почиститись і вмитися, — вела далі дівчина. — Не бійтеся, моя господиня запрошує вас. Почекайте, я вам зараз подам капелюха. Боже мій, — раптом закричала вона, — таж ви розкидали діаманти по всій вулиці!

Це й справді було так. Добра половина того, що зосталось після грабунку пана Реберна, висипалася з кишень під час його сальто несамохіть і знову поблискувала в поросі. Гаррі благословив долю, що в дівчини такі бистрі очі, "ще ніякого лиха не сталося, могло бути гірше", — потішив він себе, повернення цих кількох діамантів мало для нього не меншу вагу, ніж утрата всієї решти. Та який жаль! Тільки-но він з дівчиною нагнувся, волоцюга підскочив до них, повалив обох на землю, набрав пригорщу діамантів і, мов заєць, дременув по вулиці.

Звівшись на ноги, Гаррі з криком побіг слідом, та злодій летів дуже прудко, крім того, набагато краще знав околицю: добігши до повороту, за яким сховавсь утікач, Гаррі навіть його сліду не побачив.

Тяжко пригнічений, секретар повернувся на місце своєї лихої пригоди, де його досі чекала дівчина, чесно повернувши решткі

діамантів. Гаррі щиро подякував їй і, не маючи вже ніякого настрою ощадити, пішов до найближчої каретної станції і поїхав на Ітонський майдан в екіпажі.

Коли він прибув, у будинку відчувалась тривога, здавалося, що в родині трапилось нещастя, всі слуги зібралися в холі і не могли, а може, й просто не хотіли стримати реготу, побачивши, в якому дранті з'явився секретар. Гаррі якомога гідніше проминув їх і одразу пішов до будуара. Відчинивши двері, він побачив разючу і навіть [248] грізну картину, перед його очима постали сам генерал, його дружина і Чарлі Пендрагон; зачинившись від усіх, вони відверто й поважно розмовляли про якісь безперечно важливі речі. Гаррі нараз зметикував, що йому майже нічого не треба пояснювати — генералові вже щиро призналися в замаху на його кишеню, розказали і про тяжку невдачу, яка спіткала весь той задум; тепер усі вони об'єдналися, пригнічені спільним лихом.

— Слава Богу! — закричала леді Ванделер. — Ось і він! Коробка, Гаррі, де коробка?

Гаррі мовчки знітився перед ними.

— Кажи! — знову крикнула Клара. — Кажи, де коробка! Чоловіки, загрозливо звівшись на ноги, теж підступили до нього. Гаррі збілів, мов стіна, і витяг з кишені жменю діамантів.

— Оце все, що лишилося, — сказав він. — Присягаюся небом, що моєї провини тут нема, і якщо виявити терпіння, то, хоч деякі, боюсь, утрачені вже назавжди, решту коштовностей ще напевне можна відшукати.

— Який жах! — репетувала Клара. — Втрачено всі наші діаманти, а в мене дев'яносто тисяч боргу за убори!

— Мадам, — заговорив генерал, — ви могли розкидати свій дріб'язок по всіх риштаках, ви могли наробити в п'ятдесят разів більше боргів, ніж

сума, яку ви згадали, ви могли вкрасти в мене діадему й персні моєї матері, — і все-таки Природа ще мала б наді мною таку силу, що я зрештою пробачив би вам. Але ви, мадам, забрали Діамант Раджі — Світляне Око, як поетично називають його на Сході, гордість Кашгару! Ви вкрали в мене Діамант Раджі, і тепер, мадам, — зняв руки до неба генерал, — між нами все скінчено!

— Повірте мені, генерале Ванделере, — відповіла Клара, — що це найприємніші слова, які коли-небудь злітали з ваших уст. Дарма що ми зруйновані, я навіть рада такій оказії, якщо це тільки звільнить мене від вас. Ви вже не раз казали мені, що я вийшла заміж за вас задля грошей, тепер дозвольте мені сказати: я давно й тяжко каюсь у тому, що пішла на таку оборудку. Якби ви ще раз одружувались і мали діамант, більший за вашу голову, я б навіть свою покоївку відраджувала від такого страшного й небезпечного шлюбу. Ну а ви, містере Гартлі, — звернулася вона до секретаря, — вже досить показали в цьому домі свої неоціненні якості, ми остаточно переконались, що у вас немає ні мужності, ні розуму, ні самоповаги; тепер я бачу, що перед вами тільки одна дорога — миттю забирайтеся звідси і, якщо можна, ніколи не повертайтеся. А за своєю платнею — ставайте в чергу як кредитор після банкрутства мого чоловіка. [249] Гаррі ще й не розчув до ладу цих образливих слів, як уже напустився на нього з лайкою генерал.

— А тим часом, — горлав він, — ходімо зі мною до найближчого інспектора поліції. Ви, сер, можете дурити такого простосердого солдата, як я, але око закону зразу викриє вашу безсоромну брехню. Якщо вже через ваші потаємні інтриги з моєю дружиною мені судилося доживати віку в злиднях, я принаймні старатимусь, щоб ваші облуда й крутійство не минули кари. Запевняю, сер, Бог відмовить мені в останній ласці, якщо ви до самого скону не будете гибіти на каторзі.

Проказавши це, генерал схопив Гаррі й квапливо потяг його сходами, а потім вулицею до найближчого поліційного відділка.

Тут (каже мій арабський автор) завершується ця прикра пригода з коробкою. Зате для бідолашного секретаря вся ця історія стала початком нового і справді гідного чоловіка життя. Поліція швидко переконалася в його невинності, а після того як він розповів геть усе, що могло придатися для дальшого слідства, один з інспекторів слідчого відділу навіть похвалив його за чесність і простоту поводження. Декілька осіб зацікавилось долею юнака, якому так непоталанило, а невдовзі у спадок по тітці з Вустерширу*, що померла старою панною, він отримав трохи грошей. З цим багатством він одружився з Пруденс і, надзвичайно вдоволений і маючи найкращі сподівання, відплив у Бендіго* або ж, як казали інші, в Тринкомалі*.

ПРИГОДА МОЛОДИКА В СВЯЩЕНИЧІЙ РЯСІ

Велебний містер Симон Роллес мав видатні успіхи в моральній філософії і досяг чималого поступу у вивченні божественності. Його розвідка "Про християнське вчення і громадські обов'язки" забезпечила йому після публікації навіть невелику славу в Оксфордському університеті, серед духовних і вчених кіл ширилася чутка, що молодий містер Роллес працює над великою — казали, in folio(1) — працею про значення отців церкви. Проте ні ці успіхи, ні амбітні прагнення нітрохи не допомагали Симонові просунутись; він іще шукав собі місця парафіяльного священика, коли припадком забрів у ту частину Лондона, де мирні розкішні сади, прагнення самотності й [250] спокою для студій, дешевина помешкань спонукали його винайняти кімнату в пана Реберна, садівника зі Стокдавського провулка.

1. Рукопис, книжка великого формату.

Велебний містер Роллес, попрацювавши сім чи вісім годин із творами св. Амвросія або св. Йоана Золотоустого*, мав звичку виходити в сад і, гуляючи, міркувати серед трояндових кущів. Здебільшого це були найплідніші хвилини за весь день. Та навіть щира потреба роздумів, палкий запал узятися за питання, які ще чекають свого розв'язку, не завжди могли вберегти його розум філософа від маленьких зіткнень і

взаємин зі світом. Тож коли пан Роллес побачив обдертого й закривавленого секретаря генерала Ванделера в товаристві свого господаря, побачив, що обидва зблідли й намагаються уникнути його питань, а насамперед почув, що секретар із незворушною певністю зрікся власного імені, він швидко забув про святих і отців церкви задля звичайної цікавості.

"Я не міг помилитися, — думав він, — це безперечно містер Гартлі. Як він опинився в такому стані? Чому зрікся свого імені? І що в нього за справи з тим похмурим бурмилом, моїм господарем?"

Міркуючи над цим, він звернув увагу на ще одну цікаву обставину. В низькому вікні біля дверей показалось обличчя містера Реберна, його очі припадком зустрілися з очима містера Роллеса. Садівник невдоволено скривився і, здається, навіть стривожився, одразу ж рвучко шарпнувши жалюзі донизу.

"Тут усе може бути гаразд, — міркував містер Роллес, — навіть дуже гаразд, але, мушу щиро признатися, я так не думаю. Підозрюють, ховаються, бояться, обманюють, —присягаюсь, — думав він, — що вони намислили недобре".

Детектив, що чаїться в кожному з нас, прокинувся й загорівся завзяттям у грудях містера Роллеса; швидким бадьорим кроком, нітрохи не схожим на його звичайну ходу, він вирішив обійти садок. Дійшовши до місця падіння Гаррі, він одразу примітив зламані троянди і сліди на м'якому ґрунті. Роллес роздивився, побачив подряпини на цегляній стіні і клапоть тканини, що зачепився за скалку на гребені муру. Так ось як увіходять у сад знайомі містера Реберна! Ось як секретар генерала Ванделера прийшов милуватися квітами! Молодий священик аж свиснув, пильно роздивляючись грунт. Він побачив місце, де завершився небезпечний стрибок Гаррі, впізнав сліди ніг пана Реберна: коли той піднімав секретаря за комір, його ноги глибоко вгрузли в землю; придивившись ближче, Роллес навіть побачив сліди пальців, які немов похапцем збирали щось розсипане по землі.

"Слово честі, — подумав він, — усе це стає дуже цікавим". [251]

І саме тоді Роллес помітив щось цілком утоптане в землю. Він миттю вигріб вишуканий пишно орнаментований сап'яновий футляр із золотою застібкою. На футляр хтось важко ступив ногою і він вгруз у землю, уникнувши таким чином квапливих Ребернових пошуків. Містер Роллес відкрив футляр, і йому забило дух з подиву і страху: адже перед ним у ложі із зеленого оксамиту лежав напрочуд великий діамант найчистішої води. Він був завбільшки з качаче яйце, прекрасно огранований і не мав жодного ґанджу. На нього світило сонце, і діамант засяяв, немов електричні спалахи, здавалося, він горить у Роллесовій руці тисячами пекельних вогнів.

Роллес мало знався на самоцвітах, але Діамант Раджі був чудом, яке саме себе пояснювало: якби його знайшла селянська дитина, вона з криком побігла б до найближчої хати; дикун простягся б перед ним, поклонившись новому фетишеві. Краса каменя тішила священикові очі, думка про його незмірну вартість приголомшила його розум. Він знав, що річ у його руках варта більшого, ніж довгі роки гонитви за архієпископською митрою, що за неї можна спорудити собори кращі, ніж в Ілі та Кельні*, що той, хто володітиме нею, буде навіки вільний од прабатьківського прокляття і зможе, нічим не переймаючись і не кваплячись, без жодної перешкоди і ні в кого не питаючи дозволу, йти за своїми вподобаннями. Роллес рвучко повернувся, грані каменя заблищали з новою силою, і ті промені проникли йому в саме серце.

До рішучих учинків часто вдаються миттю, без будь-якої свідомої участі раціональних складників людської натури. Отак сталося й з містером Роллесом Він похапцем роззирнувся, побачив, як і Реберн, тільки залитий сонцем садок, високі верхівки дерев і будинок із позавішуваними вікнами; тоді миттю закрив футляр, укинув його до кишені і, мов злодій, заквапився до своїх студій.

Велебний Симон Роллес украв Діамант Раджі.

Серед дня прибула поліція з Гаррі Гартлі. Садівник, геть стерявшись від страху, одразу віддав свій припас, діаманти ідентифікували й заінвентаризували в присутності секретаря. Щодо містера Роллеса, то він поводився найлюб'язніше, охоче розповідаючи все, що знав, і висловлюючи жаль, що не може більше допомогти слідчим.

— Проте, — додав він, — гадаю, ви вже майже скінчили свою роботу.

— Аж ніяк, — відповів інспектор Скотланд-Ярду і розповів про друге пограбування, жертвою якого став Гаррі, та описав молодому священикові найбільші діаманти, яких ще досі не знайдено, докладніше зупинившись на Діаманті Раджі.

— Це, мабуть, цілий маєток, — докинув містер Роллес. [252]

— Якби ж один — десять, двадцять маєтків!

— Що більше він коштує, — хитро зауважив Симон, — то, певне, важче його продати. Таку річ упізнають одразу, гадаю, що з таким же успіхом можна продавати собор святого Павла*.

— Авжеж! — потвердив інспектор. — Та якщо злодій хоч трохи має кебети, то розріже його на три або чотири частини — того теж вистачить, аби збагатитися.

— Дякую, — вклонився священик. — Ви навіть не уявляєте, як мені було цікаво розмовляти з вами.

На це інспектор відповів, що завдяки своїй службі йому доводиться знати багато часом досить дивних речей, і одразу ж розпрощався.

Містер Роллес повернувся до своєї кімнати. Вона видавалася йому меншою і злиденнішою, ніж завжди, матеріали для його великої роботи ще ніколи не здавалися такими нудними; священик зневажливо окинув

оком свою бібліотеку. Зняв з полиці, том за томом, кілька творів святих отців і перегорнув їх, — та не було в них нічого, що могло б йому придатися.

"Ці дідугани, — думав він, — безперечно вартісні письменники, тільки мені здається, що вони нічогісінько не тямили в житті. Ось, наприклад, я, в мене досить знань, аби стати єпископом, а я досі не відаю, що робити з украденим діамантом. Я почув пораду від звичайного поліцая, але всі мої фоліанти не підкажуть мені, як її виконати. От і цінуй після цього університетську освіту!"

З цим він перекинув книжкову полицю, насунув капелюха і поспішив до свого клубу. В цьому осередді світського відпочинку він сподівався знайти людей, здатних на добру пораду і багатих на розмаїтий життєвий досвід. У читальні він побачив чимало сільських священиків і архідиякона; троє газетярів і письменник, що писав на високі метафізичні теми, грали в більярд; за обідом видніли тільки пересічні безбарвні обличчя звичайних клубних завсідників. Кожен з них, думав містер Роллес, знає про ці небезпечні теми не більше за мене, жоден не зарадить мені в моїй теперішній скруті. Зрештою в курильній кімнаті, цілий вечір находившися сходами, він натрапив на кремезного, трохи огрядного добродія, вбраного з надзвичайною простотою. Він курив сигару і читав "Двотижневе ревю". Хоч як дивно, на його обличчі не відбилося й сліду турботи чи втоми, і саме воно наче схиляло до довіри й чекало тихих зізнань. Що довше молодий священик придивлявся до його рис, то більше переконувався, що натрапив саме на того чоловіка, який може дати йому слушну пораду. [253]

— Сер, — сказав він, — перепрошую за моє несподіване звертання, але, судячи з вашої зовнішності, я бачу, що ви надзвичайно добре знаєте світ.

— У мене й справді є серйозні підстави заслужити таку хвалу, — мовив незнайомець, відкладаючи часопис і дивлячись на священика з утіхою і подивом водночас.

— Сер, — вів далі священик, — я відлюдник, науковець, у душі моїй самі каламарі і твори отців церкви. Нещодавні події зняли з моїх очей полуду, я навіч побачив власний безум і тепер хотів би навчитися жити. Під життям, — додав він, — я розумію не романи Теккерея, а злочини і таємні можливості нашого суспільства, а також принципи мудрої поведінки серед надзвичайних подій; я терплячий читач, — чи можна про таке вичитати в книгах?

— Ви мені поставили дуже тяжке запитання, — мовив незнайомець. — Я не дуже вірю в користь книг, вони потрібні, хіба щоб відганяти нудьгу, коли їдеш потягом. Хоча й визнаю, що є дуже вартісні трактати з астрономії, користування глобусом, з рільництва і мистецтва виготовляти паперові квіти. Про інші не такі очевидні сфери життя в книжках, боюсь, ви не знайдете нічого правдивого. Все ж зачекайте, — похопився він, — ви читали Ґаборіо?*

Містер Роллес признався, що ніколи навіть не чув цього імені.

— Дечого ви можете навчитися в Ґаборіо, — вів далі незнайомець. — Принаймні він переконливий, саме цього автора найдужче полюбляв читати князь Бісмарк*, так що ви, в найгіршому разі, марнуватимете час у добірному товаристві.

— Сер, — промовив священик, — я безмірно вам удячний за пораду.

— Ви вже більш ніж досить заплатили мені, — заперечив той.

— Як? — поцікавився Симон.

— Оригінальністю свого запитання, — відповів чоловік. І ґречно, немов просячи дозволу, взяв часопис і знову поринув у читання.

Йдучи додому, Роллес купив книжку про коштовне каміння і кілька романів Ґаборіо. Романи він завзято гортав аж до пізньої ночі, проте, хоч

книжки й дали йому силу нових ідей, він ніде не побачив, що ж йому слід робити з украденим діамантом. Його лишень дратувало, що розпорошену інформацію слід визбирувати серед усяких романтичних оповідок, дратувало, що її не так тверезо впорядковано, як у підручниках; Роллес виснував, що авторові, дарма що той чимало міркував про зображувані речі, цілком бракує розуміння [254] методів освіти. Але оцінюючи характер і досягнення Лекока*, він не міг приховати свого щирого захвату.

"Це справді видатний чоловік, — міркував містер Роллес. — Він знає світ так само добре, як я богослів'я. Нема нічого, чого б цей чоловік не довів до кінця, — і то власноруч, усупереч найтяжчим перешкодам, Господи, —сяйнуло йому, — хіба ж не в цьому наука? Я повинен навчитися різати діаманти сам!"

Роллесові здавалося, що він ураз позбувся всього свого клопоту; він пригадав, що знає одного ювеліра, містера Б.Маккалека в Единбурзі, що радо б узяв його до себе в науку; через кілька місяців, а то й кілька років невдячної праці він стане досить досвідченим, щоб розрізати, і досить спритним, аби вигідно продати Діамант Раджі. Після цього він зможе повернутися до своїх студій, вестиме дозвільне життя багатого вченого, всі заздритимуть його розкоші, кожен його поважатиме. Золоті видива навіяли йому сон, прокинувся він свіжим, з радістю в серці разом із ранковим сонцем.

Будинок містера Реберна цього дня опечатала поліція, і це дало Роллесові привід покинути помешкання. Він радісно спакував свої речі, переніс їх на Кінгс-Крос*, залишив у камері схову й подався до клубу, аби досидіти там до вечора й пообідати.

— Роллесе, якщо сьогодні ви зостанетесь на обід, —повідомив його знайомий, — то побачите двох найвидатніших людей Англії — богемського князя Флорізеля і старого Джека Ванделера.

— Про князя я вже чув, — відповів містер Роллес, — а з генералом Ванделером я навіть зустрічався в товаристві.

— Генерал Ванделер — віслюк! — закричав знайомий. — Це його брат Джон, найвидатніший авантурник, найкращий знавець самоцвітів, один з найтямущіших європейських дипломатів. Ви коли-небудь чули про його дуель з герцогом Вальдоржем? А про його звитяги і звірства, коли він був диктатором Парагваю?* Про спритність, виявлену в пошуках самоцвітів сера Самюеля Леві? Про його заслуги в часи Індійського повстання*, — заслуги, якими уряд скористався, але не зважився визнати їх? І ви його не знаєте? Чого ж тоді варта людська слава чи неслава? Джек Ванделер ще й як дотягнувся до того і до того. Біжіть сходами вниз, — провадив він далі, — сідайте коло них і нашорошуйте вуха. Якщо не помиляюсь, ви почуєте там цікавущу розмову.

— Але як мені їх упізнати? — запитав священик.

— Упізнати їх! — вигукнув приятель. — Дуже просто: князь — найвишуканіший джентльмен у Європі і єдина жива [255] істота, що достоту скидається на справжнього монарха. Щодо Джека Ванделера, то уявіть собі Одіссея в сімдесятирічному віці з рубцем від шаблі через усе обличчя — ото й буде він! Аякже, впізнати! Та їх одразу можна помітити навіть у юрбі на кінських перегонах!

Роллес чимдуж побіг до їдальні. Справді, саме так, як казав його приятель: побачивши тих двох чоловіків, не можна було помилитися. Старий Джон Ванделер мав надзвичайно дуже тіло, привчене до найтяжчих зусиль. Його постать не була ні постаттю рубаки, ні постаттю моряка чи людини, навиклої довго сидіти в сідлі, а ніби поєднувала в собі і те, і друге, і третє, її власникові, певне, не бракувало всілякого вміння і вправності. У сміливих орлиних рисах обличчя проступала зарозумілість і хижість, увесь він справляв враження сильного рішучого чоловіка, що не знає вагань; пишна кучма сивого волосся і глибокий рубець, що розтинав ніс і скроню, робили його й без того грізне й примітне обличчя мало не дикунським.

У його товаришеві, князеві Богемському, містер Роллес із подивом упізнав добродія, що радив йому читати Ґаборіо. Князь Флорізель, дуже рідко навідуючи клуб, у якого, як і в багатьох інших, він був почесним членом, безперечно чекав на Джона Ванделера, коли вчора ввечері до нього підходив Симон.

Коли інші обідники скромно розсідалися по кутках кімнати, залишаючи двох видатних гостей у певній самотності, молодий священик, не стримуючись ніяким почуттям шанобливості, підійшов і сів до найближчого столу.

Розмова справді виявилась цікавою і незвичною для вух ученого. Колишній диктатор Парагваю розповідав про безліч дивовижних пригод, звіданих ним у всіх кінцях світу, а князь додавав до них свої коментарі, які людині думки видавалися б цікавішими за самі пригоди. Перед молодим священиком ніби демонструвались і поєднувалися дві форми досвіду, він не знав, ким захоплюватися дужче, — відчайдушним актором чи тямущим знавцем, чоловіком, що сміливо розказує про свої вчинки й звідані небезпеки, чи чоловіком, що, немов Бог, знає геть усе, хоча насправді нічого не звідав. Кожен з них поводився відповідно до своєї ролі в бесіді. Диктатор часто вдавався до брутальних жестів і слів, не раз долонею, а то й кулаком бив по столу, його гучний, густий голос розкочувавсь по всій залі. Князь, навпаки, немов уособлював спокій і лагідність, у нього найменший рух, найменша зміна голосу мали більше значення, ніж усі вигуки й пантоміми його товариша; якщо часом — не так уже й рідко — йому й доводилося щось розповідати з власного [256] досвіду, то він так вправно все змінював, немов ішлося зовсім не про нього.

Зрештою вони заговорили про останнє пограбування й Діамант Раджі.

— Краще б той діамант укинули в море, — зауважив князь Флорізель.

— Ваша високосте, я ж Ванделер, — відповів диктатор, — й уявіть собі, як я незгоден із вами.

— Я говорю з погляду громадських інтересів, — провадив князь. — Такі дорогі самоцвіти повинні зберігатись у колекціях монархів або в скарбницях великих держав. Віддавати їх у руки пересічних людей — однаково, що писати ціну на голові Чесноти. Якщо кашгарський раджа, — як мені відомо, справді дуже освічений монарх, — прагнув помститися європейцям, то для цього він навряд чи б вигадав щось краще, ніж послати нам це яблуко розбрату. Адже нема чеснотливості, що могла б опертись такій спокусі. Я сам, маючи чимало власних привілеїв та обов'язків, — я сам, містере Ванделер, навряд чи зміг би взяти той отруйний кристал до рук і не заразитись. Ну а щодо вас, здобичника діамантів за фахом і за вподобаннями, то, гадаю, нема такого злочину, якого б ви не скоїли, не вірю, що є на світі такий ваш приятель, якого б ви залюбки не зрадили, — не знаю, чи є у вас родина, але якщо є, заявляю, що ви пожертвували б і власними дітьми, — і знаєте задля чого? Не для того, аби забагатіти, не для того, аби мати більше добра чи пошани, а просто щоб називати цей діамант своїм рік або два, перш ніж вас забере смерть, і час від часу відмикати сейф і милуватися ним, мов картиною.

— Таки правда, — погодився Ванделер, — я чимало ловив і здобував — чоловіків, жінок і навіть москітів; пірнав по корали, полював на китів і тигрів, але діаманти — це найвище, що може судитися долею. В них і є краса, і вартість, тільки вони можуть як слід винагородити запал гонитви. Зараз, уявіть собі, ваша світлосте, я виходжу на слід; у мене найтонший нюх, багатющий досвід, я знаю кожен вартісний камінець з колекції свого брата, мов пастух кожну зі своїх овечок; нехай я здохну, коли не знайду геть усі діаманти!

— Сер Томас Ванделер буде вам дуже вдячний, — проказав князь.

— А я не певен, — відповів диктатор, посміхнувшись. —Один з Ванделерів, звісно, буде. А Томас чи Джон, Петро чи Павло* — всі ми апостоли.

— Щось я не збагну ваших слів, — ніби аж гидливо відповів на те князь.

Саме тієї миті швейцар повідомив містера Ванделера, що [237] його карету подано. Містер Роллес глянув на годинник і побачив, що йому теж слід рушати, і такий збіг гостро і прикро вразив бідолаху, йому вже не хотілося бачити ніяких здобичників діамантів.

Довгі роки науки трохи розхитали нерви молодого священика, він мав звичку подорожувати в якнайвигідніших умовах, тож і для теперішньої поїздки замовив собі диванчик у спальному вагоні.

— Вам буде дуже зручно, — запевняв його касир, — у купе їде тільки один пасажир, а вашим сусідом буде якийсь літній добродій.

Уже перед самим від'їздом, коли перевіряли квитки, містер Роллес побачив свого супутника в супроводі кількох носіїв; мабуть, не було на світі такого чоловіка, в товаристві якого не волів би опинитися священик замість зостатися сам на сам — із старим Джоном Ванделером, колишнім диктатором. Спальні вагони Великої Північної залізниці ділилися на три відділи — два для подорожніх і один, посередині, для туалетних потреб. Ковзні двері відокремлювали кожне пасажирське купе від туалету, проте не мали ні замків, ні засувів, тож увесь вагон немов належав обом пасажирам зразу. Придивившись до вагонних переділок, містер Роллес збагнув, що він безборонний. Якщо диктатор надумає серед ночі навідатися до нього, він не зможе йому перешкодити, ніяк не зможе закритись і лежатиме приступний будь-яким нападам, мов у чистому полі. Усвідомивши всю небезпечність своєї ситуації, Роллес сполошився. Він з тривогою пригадав нахваляння свого супутника за обіднім столом і непошану до всіх норм моралі, яку той, не криючись, висловлював

враженому князеві. Йому раптом пригадалося, що він читав, буцім деякі люди обдаровані надзвичайно тонкою здатністю відчувати близькість коштовних металів, крізь стіни і навіть на значних відстанях вони вгадують наявність золота. Може, так само відчувають і діаманти? Якщо це правда, то хто дужче користається таким надприродним чуттям, як не чоловік, за котрим ходить слава здобичника діамантів? Отож від такого чоловіка слід сподіватися будь-якого страшного й підступного удару, і Роллес нетерпляче почав дожидатися ранку.

Тим часом він не знехтував жодного застережного заходу: заховав діамант у найглибшу кишеню, запнувся в плащ і щиро доручився опіці Провидіння.

Потяг швидко й рівно летів уперед, подолали вже майже половину відстані, як сон почав переможно виганяти страх з грудей пана Роллеса. Якийсь час священик іще опирався, але [258] сон навалювався дедалі дужче, і десь перед Йорком* Симон з утіхою сперся на одну з подушок і склепив повіки, майже зразу западаючи в непам'ять. Наостанок тільки майнула думка про страшного сусіду.

Коли Роллес прокинувся, ще залягала суцільна темінь, тільки блимав малий ліхтарик; похитування і гуркіт свідчили, що потяг з незмінною швидкістю котиться далі. Роллес з переляку аж підскочив, бо його катували найхимерніші сни; ще кілька секунд він приходив до пам'яті, потім знову схилився, та сон уже втік від нього, він просто лежав, мозок гарячково працював, а очі невідступно дивилися на туалетні двері. Свого повстяного священицького капелюха Роллес іще нижче насунув на обличчя, закриваючись ним від світла, і вдався до звичайних засобів, — як-от ліку до тисячі або розвіювання думок, — яких уживають досвідчені безсоньки, аби швидше прикликати сон. Проте жоден з них не зарадив, душу йому шматувало з десяток різних тривог, старий з протилежного краю вагона являвся в найстрашніших подобах; хоч як Роллес лягав, діамант у кишені без міри заважав йому. Він муляв, він пік, урізався в ребра, часом на мізерні частки секунди в священика з'являлася думка жбурнути його у вікно.

Поки Роллес отак лежав, сталося щось дивне. Ковзні двері до туалету трохи відхилилися, потім дужче, а зрештою відійшли від стіни майже на півметра. Лампа в туалеті не затінювалась, і містер Роллес побачив, як в освітленому отворі показалася голова містера Ванделера, що пильно вдивлявся в глибінь його комірчини. Симон збагнув, що диктатор утупився йому в обличчя; інстинкт самозбереження підказав йому затамувати віддих і утриматись від найменшого руху, не піднімати повік, а стежити за гостем крізь опущені вії. Десь за хвилину голова щезла, двері присунулись.

Диктатор приходив не нападати, а роздивлятися, він не погрожував, а радше сам боявсь якоїсь небезпеки, коли Роллес боявся його, то й він чогось побоювався Роллеса. Він, здавалось, прагнув переконатися, що його єдиний супутник спить; удоволившись оглядом, він одразу пішов до себе.

Священик ураз скочив на ноги. Крайній страх поступився місцем одчайдушній сміливості. Він розважив, що гуркіт потяга перекриває всі інші звуки, і вирішив будь-що-будь віддячити візитом за візит. Скинувши плаща, який міг обмежити свободу рухів, Роллес вийшов у туалет і зупинився, прислухаючись. Як він і сподівавсь, не чулося нічого, крім гуркоту потяга; взявшись за протилежні двері, він обережне [259] відсунув їх на кільканадцять сантиметрів. Зупинився і не міг не зойкнути з подиву.

На голові в Джона Ванделера була дорожня хутряна шапка, що закривала й вуха, — саме вона, а ще й безперервний гуркіт не дали йому почути, що діється попереду. Хай там як, не підводячи голови, він і далі порав свою дивну роботу. Між його ногами стояла відкрита коробка з-під капелюха, в одній руці він тримав рукав свого пальта з котикового хутра, а в другій величезного ножа, яким відпорював підкладку рукава. Містер Роллес читав, що дехто зашиває гроші в поясі, та оскільки він був знайомий тільки з крикетними поясами, то ніколи не міг до ладу збагнути, як це робиться. А тут перед його очима відбувалася дивна річ: за підкладкою рукава Джон Ванделер, здається, носив діаманти:

молодий священик зачудовано дивився, як у коробку одна по одній спадали блискучі діамантові краплини.

Роллес мов прикипів до місця, спостерігаючи за небаченою роботою. Діаманти здебільшого були невеликі й не примітні ні формою, ні полиском. Раптом виникла якась перешкода, диктатор узявся за рукав двома руками й зосереджено нахилився; добряче поморочившись, він витяг з-під підкладки велику діамантову діадему і кілька секунд розглядав її, перш ніж покласти в коробку. Діадема мов променем сяйнула містерові Роллесу: він одразу збагнув, що це частина скарбу, яку вкрав у Гаррі Гартлі волоцюга. Помилитися неможливо: діадема точнісінько така, як її описав детектив, — рубінові зірки з великим смарагдом посередині, переплетені півмісяці і великі грушуваті підвіски, кожна з окремого діаманта — вони й становили головну вартість діадеми леді Ванделер.

Містер Роллес відчув величезне полегшення. Отже, диктатор устряг не менше за нього і жоден з них не розпускатиме язика про свого мимовільного спільника. Тільки-но попереду зажевріло щастя, як священик глибоко зітхнув, та оскільки до цього він довгенько затамовував віддих, а горлянка йому пересохла, то його здушило і він закашлявся. Містер Ванделер підвів очі, обличчя йому скривило з переляку і несподіванки, очі вирячились, рот роззявився з подиву, що от-от мав обернутися на лють. Інстинктивним рухом він насунув пальто на коробку. Десь із півхвилини чоловіки мовчки розглядали один одного. Час ніби й невеликий, але його вистачило Роллесові: адже він був із тих, хто в мить небезпеки міркує напрочуд швидко; Симон вирішив діяти так, як властиво тільки відчайдушно сміливим натурам. Відчуваючи, що ставить своє життя на карту, він перший урвав мовчанку. [260]

— Перепрошую, — мовив він. Диктатор здригнувся і хрипко відповів:

— Що вам тут треба?

— Я дуже цікавлюся діамантами, — відповів Роллес із цілковитим самовладанням. — Двом знавцям треба познайомитись. У мене теж є одна дрібничка, яка, може, послугує вступом.

Кажучи це, він спокійно витяг з кишені футляр і на одну мить показав диктаторові Діамант Раджі, потім знову його заховавши.

— Це один з діамантів вашого брата, — додав він. Джон Ванделер і далі розглядав його з якимось немов

прикрим подивом, але не мовив ні слова.

— Мені втішно бачити, — знову заговорив молодик, — що й у вас є самоцвіти з тієї-таки колекції.

— Перепрошую, — проказав диктатор, вже нетямлячися з подиву, — бачу, що я стаю вже старим. Я зовсім не готовий до таких притичин, як оця. Але заспокойте мій розум хоч в Одному: чи то мені ввижається, чи ви справді священик?

— Так, справді, — відповів містер Роллес.

— Отакої! — вигукнув Ванделер. — Скільки віку мого, ніколи не чув слова, щоб так суперечило фахові!

— Ви мені лестите, — промовив містер Роллес.

— Перепрошую, — заперечив Ванделер. — Перепрошую, хлопче. Бачу, що ви не боягуз, але ще треба переконатись, чи ви часом не послідущий дурень. Може, — провадив він далі, відхиляючись назад, — ви мені з'ясуєте деякі подробиці. Я гадаю, що у вас є певні причини отак безсоромно поводитись, і, признаюсь, мені було б цікаво почути про них.

— Річ дуже проста, — відповів священик. — Причиною тільки .моя велика недосвідченість у житті.

— Хотілося б у цьому переконатись, — відказав Ванделер. Отож Роллес розповів йому про всі свої пригоди відтоді, як у Реберновім саду він знайшов Діамант Раджі і до часу, коли він у "Летючому Шотландці" виїхав з Лондона. Розповів і про свої почуття під час подорожі і завершив такими словами:

— Впізнавши діадему, я збагнув, що в нас з вами однакове ставлення до суспільства, і це сповнило мене надією, — яку, сподіваюсь, ви не назвете необґрунтованою, — що ви в певному розумінні зможете стати моїм спільником, поділите переваги і небезпеки мого становища. З вашими знаннями і вочевидь великим досвідом вам буде не важко продати діамант, тоді як для мене це майже неможлива річ. З другого боку, я гадаю, що, розрізавши діамант, — та ще й не так як слід, невмілими руками, — я втрачу майже стільки, скільки міг би щедро [261] заплатити вам за поміч. Це надто делікатне питання, щоб так зразу порушувати його, але мені, мабуть, бракує делікатності. Та візьміть, будь ласка, до уваги, що для мене це цілком нова ситуація і я зовсім не знаю, якого етикету слід дотримуватись. Не пишаючись, я вважаю, що я, приміром, міг би якнайвигідніше охрестити чи одружити вас, але в кожного свої вподобання і таких оборудок ще немає серед моїх досягнень.

— Не хочу вам лестити, — відповів Ванделер, — але присягаюсь, що у вас надзвичайно велика схильність до життя серед злочину. У вас більше досягнень, ніж вам здається, і хоч за своє життя я здибав чимало шахраїв у всіх кінцях світу, та ще ніколи не бачив такого безсоромного, як ви. Радійте, містере Роллес, ви нарешті знайшли своє справжнє покликання! А щодо помочі — цілком до ваших послуг. В Единбурзі я буду тільки день, залагоджу одну справу для брата, впоравшись, поїду до Парижа, де я звичайно живу. Якщо ваша ласка, можете поїхати зі мною. Гадаю, не мине й місяця, як ви щасливо позбудетеся свого невеличкого клопоту.

(На цьому місці цілком усупереч канонам свого мистецтва наш арабський автор уриває "Пригоду молодика в священичій рясі". Я шкодую про такий звичай і засуджую його, проте я змушений іти за оригіналом і направляти читача шукати кінець пригод містера Роллеса в наступному оповіданні цього циклу — "Оповіді про будинок із зеленими віконницями".)

ОПОВІДЬ ПРО БУДИНОК ІЗ ЗЕЛЕНИМИ ВІКОННИЦЯМИ

Френсіс Скрімджер, службовець Шотландського банку в Единбурзі, до двадцяти п'яти років жив у затишку родинної оселі, втішаючися спокоєм і любов'ю. Матір він утратив ще в дитинстві, зате батько, розумний і чесний чоловік, подбав про його ґрунтовну шкільну освіту та прищепив синові прості й правильні звичаї. Френсіс, маючи лагідну й чуйну вдачу, всі свої здібності і знання ревно віддавав службі. Прогулянка в суботу пополудні, часом обід у колі родичів, щорічна двотижнева подорож у гори або навіть до континентальної Європи — оце й усі його розваги. Френсіс швидко здобував прихильність начальства і вже отримував платню майже дві сотні фунтів на рік із перспективою подвоїти цю суму. Небагато було таких удоволених долею молодиків, як Френсіс Скрімджер, мало хто виявляв більшу ревність і працьовитість, [262] ніж він. Часом увечері, прочитавши газети, молодий службовець грав на флейті, тішачи батька, якого він щиро любив і шанував.

Одного дня Френсіс одержав листа від дуже відомої адвокатської контори, його просили негайно прийти для розмови. Лист мав позначки "Приватно. Конфіденційно" і надсилався в банк, а не додому — дві незвичайні обставини, що змусили хлопця чимшвидше піти до контори. Старший із власників, суворий досвідчений правник, поважно запропонував йому сісти і стисло й точно розповів про справу. Особа, яка хоче зостатись невідомою, але про яку адвокат має всі підстави думати добре, — одне слово, людина, що посідає певне становище в суспільстві, — бажає призначити Френсісові щорічне утримання розміром п'ять сотень фунтів. За капіталом наглядатиме адвокатська контора і двоє опікунів, які теж зостануться анонімними. Проте до цього подарунка

додаються дві умови, але, на думку адвоката, його новий клієнт не побачить у цих умовах нічого надмірного або ганебного. Ці слова правник повторив іще раз, уже наголосивши на них, немов прагнучи припинити дальші пояснення.

Але Френсіс поцікавився умовами.

— Як я вже двічі зазначав, ці умови, — відповів адвокат, —ані ганебні, ані надмірні. Водночас я не можу від вас приховати що вони досить незвичайні. Так, уся ця справа дуже відбігає од нашої звичайної практики, і я безперечно б відмовився, якби не повага до добродія, що доручив мені опікуватися нею, і, дозвольте додати, містере Скрімджер, прихильність, яку я відчуваю до вас завдяки численним і, без сумніву, цілком заслуженим добрим відгукам про вас.

Френсіс попросив розповісти докладніше.

— Ви навіть уявити не можете, як мене бентежать ці умови, — сказав він.

— їх дві, — відповів адвокат, — тільки дві. А сума, як я вже сказав, становить п'ять сотень на рік. Я ще забув, що витрачати їх можна як завгодно. — Адвокат підвів брови й заговорив урочисто: — Перша напрочуд проста. Вам треба бути в Парижі в неділю пополудні 15-го числа. В касі театру "Комеді Франсез" вам подадуть квиток, узятий на ваше ім'я. Вам треба всю виставу просидіти на зазначеному місці, оце й усе.

— Я б волів у робочий день, — озвався Френсіс. —Та оскільки йдеться про таке ...

— Та ще й у Парижі, любий пане, — заспокійливо додав адвокат. — Я сам трохи пуританин, але з такою умовою і в Парижі — я б не вагався ні хвилини.

Чоловіки засміялися. [263] — Друга умова поважніша, — вів далі адвокат. — Ідеться про ваше одруження. Мій клієнт, щиро прагнучи вам достатку, бажає цілком перейняти на себе вибір дружини для вас. Цілком — ви розумієте? — повторив він із притиском.

— Якщо ваша ласка, висловлюваймось ясніше, — відказав йому Френсіс. — Це означає, що я повинен одружитися тільки з тією жінкою, дівчиною або вдовою, білою або чорною, яку мені запропонує та невідома особа?

— Запевняю вас, що відповідність віку й суспільного становища — те, чого неодмінно дотримається ваш благодійник, — мовив адвокат. — Щодо расових ознак, то, признаюсь, такого мені не спало на думку, та, якщо хочете, я при нагоді про це довідаюсь і зразу перекажу й вам.

— Сер, — сказав Френсіс, — зостається тільки переконатись, чи не криється за цією справою найнегідніше ошуканство. Адже все видається незбагненним, я б навіть сказав, неймовірним. Жаль, але поки я докладніше не з'ясую собі цієї справи й не знатиму вірогідних причин такого поступування, я угоди не підписуватиму. Тож я прошу розповісти трохи більше. Я повинен знати, що в основі такої пропозиції. Якщо ви не знаєте і навіть не здогадуєтесь або вам не вільно розповідати, то я візьму капелюха й піду назад до банку, так само як і прийшов.

— Я не знаю, — відповів адвокат. — Але в мене є цілком імовірний здогад. Ваш батько, тільки ваш батько — доклав рук до цієї угоди.

— Мій батько! — зневажливо вигукнув Френсіс. — Теж мені багатій, я знаю кожну думку в його голові і кожну монетку в кишені!

— Ви не так зрозуміли мої слова, — поправив адвокат. — Я не маю на увазі містера Скрімджера-старшого: адже не він ваш батько. Коли він з дружиною приїхав до Единбурга, вам було майже рік, і ви лише три місяці перебували під опікою своїх батьків. Це трималось у великій таємниці,

але факти саме такі. Батько ваш невідомий і, повторюю, гадаю, що саме він — джерело отих пропозицій, із якими я звертаюся до вас.

Подив Френсіса Скрімджера від такої несподіваної звістки був воістину несказанний. Він геть стерявся і сказав про це адвокатові:

— Сер, сповістивши мені такі дивовижні речі, ви повинні дати мені трохи часу для роздумів. Про своє рішення я скажу вам увечері.

Правник похвалив таку розважливість, і Френсіс, вигадавши якусь притичину й відпросившись із банку, вирушив на далеку прогулянку за місто, зважуючи всі [264] можливі заходи й варіанти. Приємне відчуття власної значущості схиляло його до глибоких і всебічних міркувань, проте висновок був очевидний уже зразу. Вся його плотська натура невтримно линула до п'яти сотень на рік і тих дивних супровідних умов, у своєму серці він раптом відчув нездоланну відразу до прізвища Скрімджер, яке досі йому подобалось, почала зароджуватися зневага до вузьких неромантичних інтересів свого дотеперішнього життя. А коли його розум настроївся вже цілком по-іншому, у Френсіса з'явилося нове почуття сили і свободи, перед ним відкрилися найзвабливіші перспективи.

Одним словом потвердивши згоду, Френсіс негайно отримав від адвоката чек за півріччя, бо виплати йому починалися з першого січня. З чеком у кишені пішов додому, і квартира на Шотландській вулиці вперше видалась Йому жалюгідною, вперше в ніс йому вдарив дух варива, він з подивом і майже огидою придивлявся до часом не дуже вишуканих манер свого нібито батька. Вже наступного дня він вирішив їхати до Парижа.

У Парижі, куди він прибув задовго до призначеного часу, Френсіс винайняв номер у скромному готелі, де часто селились англійці та італійці, і весь свій час віддавав вивченню французької мови: двічі на тиждень до нього ходив учитель, а гуляючи по Єлисейських полях, він заговорював із перехожими, щовечора ходив до театру. Оновив за

останньою модою ввесь свій гардероб, щоранку в перукаря на сусідній вулиці голився й робив зачіску. Завдяки цим заходам Френсіс потроху став скидатися на чужоземця, а його непринадне минуле ніби затиралось.

Нарешті в суботу він подався до каси театру на вулиці Рішельє. Тільки-но Френсіс назвав своє ім'я, як касир подав йому квиток у конверті, на якому ще й чорнило як слід не висохло.

— Його щойно принесли, — сказав касир.

— Невже! — вразився Френсіс. — А можна спитати, який він собою, той чоловік?

— Вашого друга описати дуже легко, — відповів касир. — Це немолодий, суворий і вродливий чоловік, уже сивий, із шабельним шрамом на обличчі. Так що ви його зразу впізнаєте.

— Авжеж, — погодився Френсіс. — Дуже вам дякую за послугу.

— Він, мабуть, не встиг іще далеко відійти, — додав касир. — Якщо ви поквапитесь, то, може, й наздоженете його.

Френсіс не чекав, поки скажуть двічі, чимдуж вибіг з театру на середину вулиці і став роздивлятися. Сивих добродіїв [265] було чимало, але, хоч він кожному зазирав в обличчя, жоден не мав рубця на виду. Десь із півгодини він гасав по всіх сусідніх вулицях, аж поки збагнув увесь нерозум таких пошуків. Тоді вирішив погуляти, аби трохи заспокоїтись: близькість імовірної зустрічі з тим, кому він, безперечно, завдячує життя, глибоко схвилювала молодого хлопця.

Трапилося так, що Френсіс пішов спершу вулицею Друо, а потім вулицею Мучеників, і випадок прислужився йому краще, ніж усякі попередні плани й задуми. На бульварі він побачив двох чоловіків, що

повагом розмовляли, сидячи на лаві. Один був молодий, чорнявий, і гарний, одягнений по-світському, але з незатертим відбитком духовного сану на обличчі; другий цілком відповідав описові касира. Френсіс відчув, як закалатало серце, знав, що зараз він от-от почує батьків голос; зробивши широке коло, він тихесенько став позаду лави, чоловіки надто захопилися розмовою, щоб помічати навколишнє. Як і сподівався Френсіс, розмова велася англійською мовою.

— Ваші підозри, Роллесе, починають мені набридати, —сказав старший чоловік. — Кажу вам — я роблю все, що можу: за мільйони так зразу не вхопишся. Хіба ж я не заопікувався вами, зовсім мені чужим, з простого милосердя? Хіба ж не живете ви здебільшого моїм коштом?

— Це ваш аванс, містере Ванделер, — поправив молодик.

— Ну, якщо хочете, аванс і, коли вам так краще, інтерес замість милосердя, — розсердився містер Ванделер. — Я тут не на те, аби вибирати вислови. Діло завжди є ділом, а ваше діло, дозвольте мені нагадати, надто брудне, щоб висувати такі претензії. Або вірте мені, або дайте спокій і знайдіть кого іншого, тільки припиніть, ради Бога, свої єреміади.

— Я починаю вивчати світ, — відповів молодик, — і бачу, що у вас є всі підстави одурити мене, а не поводитися чесно. Я тут теж не на те, аби вибирати вислови. Ви прагнете забрати діамант собі — цього, гадаю, ви не посмієте заперечити? Хіба ж не ви, назвавшись моїм ім'ям, обшукували моє помешкання, коли я вийшов з дому? Я розумію причини вашої затримки: ви брешете і вичікуєте, адже ви справжній здобичник діамантів, рано чи пізно, чесним шляхом чи ні, ви накладете на нього свої руки. Ні, цьому треба покласти край, ще трохи — і в мене урветься терпець, я обіцяю вам улаштувати несподіванку.

— Погрози вам нічим не зарадять, — відказав Ванделер. —Я теж можу вдатися до них. Мій брат тут у Парижі, поліція попереджена, якщо

ви й далі надокучатимете мені своїми дурними причіпками, я, містере Роллес, теж вам приготую несподіванку. Але моя дасться вам узнаки до самої смерті. Ви [266] мене розумієте чи, може, до вас треба звернутися гебрайською? Все має кінець, настає кінець і моєму терпінню. У вівторок о сьомій — ні на день, ні на годину, ні навіть на частку секунди раніше, якщо не хочете занапастити себе. Якщо ви не почекаєте, то, про мене, забирайтесь хоч і в пекло — щасливої дороги!

Скінчивши, диктатор підвівся й пішов у бік Монмартру, хитаючи головою й люто вимахуючи кийком, тоді як його товариш, тяжко зажурений, зостався на лаві.

Френсіс аж нетямився з подиву й жаху, почуте геть приголомшило його, ніжна надія, з якою він підступив до лави, обернулася на огиду й розпач; старий містер Скрімджер, думав він, значно добріший і гідніший довіри батько, ніж оцей страшний і брутальний інтриган. Проте Френсіс опанував себе і, не гаючи ні хвилини, пішов назирці за добродієм.

Розгніваний диктатор ішов досить швидко, лють мов підганяла його, сердиті думки не давали йому озирнутися аж до порога його будинку.

Ванделерів дім стояв угорі на вулиці Лепік, з нього відкривався краєвид усього Парижа, навколо повівало чисте повітря пагорбів. Він був на три поверхи, мав зелені віконниці. Всі вікна, що виходили на вулицю, було щільно зачинено. З-за високого муру визирали верхівки дерев, перед муром, не даючи підійти до нього, стояли рогатки. Диктатор зупинився на мить, шукаючи ключа, відімкнув хвіртку і зайшов досередини.

Френсіс роззирнувся: околиці були безлюдні, будинок самотою стояв у саду. Здавалося, що стежити далі вже неможливо. Розглянувшись пильніше, Френсіс помітив поряд високий будинок, що бічною стіною виходив у сад, і на тій стіні мав однісіньке вікно. Френсіс підійшов до фасаду й побачив оголошення, на один місяць здають невмебльовані

кімнати. Розпитавши, довідався, що здається й кімната з вікном у сад. Френсіс не вагався ні хвилини: винайняв кімнату, заплатив наперед і повернувся до свого готелю по речі.

Старий із рубцем від шаблі — його батько, а може, й ні, сам він вийшов на правильний слід або й не вийшов, але що вже напевне — він на порозі дивовижної таємниці, — і Френсіс заприсягся, що поти стежитиме, поки добереться до самої суті таємниці.

З вікна свого нового помешкання Френсіс Скрімджер міг бачити весь садок будинку з зеленими віконницями. Просто внизу розрісся пишний каштан, укривши розлогим гіллям два нефарбовані дерев'яні столи, за якими можна було обідати в жаркі літні дні. З трьох боків місце закривала густа рослинність. Між будинком і столами пролягала посилана [267] жорствою доріжка, що вела з веранди до садової хвіртки. Роздивляючись сад поміж планочок драбинчастих віконниць, які він не зважувався відчинити, боячися привернути увагу, Френсіс лише дрібку міг довідатись про звичаї його мешканців, і та дрібка свідчила про замкнутість і любов до самотності. Садок був наче монастирський, а будинок скидався на в'язницю. Зелені віконниці всі було позакривано, двері на веранду зачинено, а в садку, осяянім надвечірнім сонечком, скільки око сягало, не видніло жодної душі. Щоб не сидіти без усякого діла і трохи собі скрасити життя, Френсіс купив Евклідову "Геометрію"* французькою мовою, яку він заходився перекладати, сидячи на підлозі й пишучи на валізі: адже в кімнаті не було ні стола, ні стільця. Час від часу він підводився й кидав оком на сад будинку з зеленими віконницями, але вікна не відчинялися, в саду ніхто не показувався.

Тільки пізно ввечері сталися події, які трохи винагородили невсипущу Френсісову пильність. Між дев'ятою і десятою годинами пронизливо зателенькав дзвінок, збудивши Френсіса від дрімоти. Він учасно підбіг до вікна і почув вельми промовисті звуки — відмикалися замки, відсувалися засуви, —з'явився містер Ванделер; із ліхтарем, одягнений у широкий плащ з чорного оксамиту і таку саму шапчинку, він неквапом пройшов від веранди до садової хвіртки. Знову забряжчали замки і засуви, за хвилину

в мигтючому світлі ліхтаря Френсіс побачив, як диктатор повів у дім якогось бридкого й огидного чоловіка.

Через півгодини містер Ванделер вивів свого гостя на вулицю, а сам, зайшовши під каштанове гілля й поставивши ліхтаря на стіл, замислено докурював сигару. Поміж листям Френсіс помічав усі його рухи, бачив, як він струшує попіл і глибоко затягується, постеріг суворість на обличчі й зціплені вуста, що свідчило про тяжкі й глибокі роздуми. Ванделер уже майже докурив, як із глибин будинку долинув дівочий голос, гукаючи його додому.

— Іду, — відповів Джон Ванделер, викидаючи недопалок і беручи ліхтар. Зайшов на веранду, і, коли зачинилися двері, будинок поринув у цілковиту темряву, хоч як Френсіс напружував зір, за віконницями він ніде не побачив жодного промінчика світла, — з цього він цілком тверезо виснував, що всі спальні покої містяться з того боку будинку.

Проте на світанку наступного дня (Френсіс прокинувся рано, проспавши ніч на голій підлозі) він побачив, що пояснення слід шукати деінде, За допомогою прихованих пружин усі віконниці відчинились, відкривши [268] металеві жалюзі — такі, які ми бачимо на вітринах крамниць. Знову спрацювали пристрої, жалюзі затягло вгору; майже годину в кімнати вільно проходило ранкове повітря, а потім містер Ванделер власноруч опустив усі жалюзі й закрив віконниці.

Поки Френсіс іще дивувався такій незвичайній обережності, двері відчинились і в садок вийшла молоденька дівчина. Гуляла вона хвилини зо дві, та навіть за такий короткий час Френсіс устиг переконатись, що вона гарна напрочуд. Після цього не тільки неймовірно зросла його цікавість — набагато поліпшився і душевний стан. Френсіса вже не гнітили думки про недобрі риси і більш ніж непевне життя його батька, з цієї миті він палко прихилився душею до нової родини. Хай та дівчина має стати йому сестрою чи дружиною, Френсіс не сумнівався, що вона справжній янгол. Він так захопився, що аж сполотнів від жаху,

розміркувавши, що знає насправді дуже мало і, пішовши за містером Ванделером, міг просто помилитися.

Швейцар, якого він розпитав, міг розповісти дуже мало, та й те, що він сказав, видавалося загадковим і досить сумнівним. У сусідстві жив надзвичайно багатий англієць, без міри дивакуватий, з химерними вподобаннями і звичками. Він власник великих колекцій, які зберігає у своєму будинку; саме аби вберегти їх, він зробив сталеві жалюзі, понавигадував замків і поставив рогатки вздовж мурів. Живе він здебільшого сам, тільки іноді до нього приходять досить дивні відвідувачі, мабуть, у справах. У домі, крім нього, живе тільки панночка і стара служниця.

— Панночка його донька? — поцікавився Френсіс.

— Певне, що так, — відповів швейцар. — Панночка — господиня будинку, й дивно бачити, як вона працює. Незважаючи на всі свої багатства, вона сама ходить на базар, щодня її можна побачити з кошиком.

— А що то за колекції?

— Вони неоціненні, — мовив швейцар. — Чогось більшого я сказати не можу. Відколи оселився мосьє де Ванделер, у нього ніхто з нашого кварталу навіть на порозі не стояв.

— Може, й так, але ж ви повинні хоч здогадуватись, що там у його славетних галереях. Це картини, шовки, статуетки, самоцвіти, чи що?

— Мосьє, — відповів швейцар, стенаючи плечима, — може, там навіть морква, я вам однаково нічого не скажу. Звідки мені знати? Хіба ви не бачите, що будинок стережуть, мов фортецю? [269]

Френсіс розчаровано вертався до кімнати, аж швейцар гукнув йому навздогін:

— Мосьє, я оце згадав. Мосьє де Ванделер об'їздив увесь світ, і я чув, як служниця колись казала, що він привіз дуже багато діамантів. Якщо це правда, то за тими віконницями є на що подивитися.

В неділю Френсіс завчасу прийшов до театру й сів на своє місце. Крісло, призначене йому, стояло третім або четвертим від лівої стіни, якраз навпроти однієї з лож бельетажа. Те, що місце вибрано зумисно, не викликало ніяких сумнівів, на це вказувала сама його позиція, Френсіс інстинктивно відчув, що ложа по праву руку від нього так чи інакше пов'язана з драмою, в якій він грав свою ролю, ні про що не здогадуючись. Глядачі з ложі, якби їм те спало на думку, могли б без перешкод спостерігати за ним від початку до кінця вистави, натомість самі, заховавшись углибині, цілком могли уникнути будь-яких розглядин з його боку. Френсіс надумався ні на мить не випускати ложу з ока і, оглядаючи залу або просто дивлячись на сцену й чекаючи початку вистави, він кутиком ока завжди позирав на порожню ложу.

Вже завершувалася друга дія, коли відчинились двері і ввійшло двоє людей, одразу заховавшись у найгустішій сутіні. Френсіс насилу опанував себе: то прийшов містер Ванделер із донькою. У венах і артеріях молодого хлопця зашумувала кров, вуха почервоніли, в голові запаморочилось. Френсіс не зважувався підвести очі, аби не збудити підозр, програмка, яку він уже не раз прочитав від початку до кінця, стала замість білої червоною, глянувши на сцену, він сприйняв її як щось незмірно далеке, голоси і рухи акторів видавалися вкрай дивними й безглуздими.

Час від часу Френсіс наважувався поглянути в бік, що цікавив його найдужче, аж поки нарешті відчув, що зустрівся очима з дівчиною. Все його тіло струснулося, перед очима замиготіли веселкові барви. Чом йому не дано почути, про що розмовляють між собою Ванделери? Чому він не зважиться підняти театральний бінокль і пильно приглянутись до

їхніх облич та рухів? Бо знав, що його життям порядкують, що він не може ні взяти участі в тій розмові, ні навіть послухати її, що він приречений сидіти і страждати, відчувати безсилля і тривогу.

Нарешті дія скінчилася. Завіса опустилась, люди навколо нього попідводились, аби розім'яти ноги. Було б тільки цілком природним, якби він учинив так само, а вставши, було б не тільки природним, а й потрібним пройти перед самісінькою ложею, що так його цікавила. Зібравши всю свою сміливість [270] та не підводячи очей, Френсіс пішов до ложі. Посувався він дуже повільно, бо літній добродій перед ним, важко сапаючи, насилу волочив ноги. Як же йому повестися? Може, проходячи, звернутися до Ванделерів на ім'я? А може, витягти квітку з петлиці й кинути її в ложу? Може, підвести обличчя і довго в захваті дивитися на панночку, що мала бути йому сестрою чи нареченою? Розгубившись між стількома альтернативами, Френсіс пригадав своє спокійне животіння в банку і тяжко затужив за минулим.

Тим часом він уже підійшов до самої ложі, а оскільки досі не надумав, що йому діяти і чи діяти взагалі, то просто повернув голову й підвів очі. Тільки-но це зробивши, він розчаровано зойкнув і прикипів до місця. В ложі нікого не було. Поки він неквапом підходив, пан Ванделер і його донька спокійнісінько вийшли.

Ззаду хтось чемно нагадав йому, що він загороджує дорогу. Френсіс машинально пішов далі й разом з юрбою нестямно вийшов з театру. Опинившись на вулиці, де тисняви вже не було, він постояв, і холодне нічне повітря швидко очутило його. Френсіс здивувався, відчувши, як страшенно болить голова, й усвідомивши, що не пам'ятає навіть слова з двох дій, що розгорталися перед ним у театрі. Коли проминуло збудження, хлопцеві неймовірно захотілося спати, він найняв екіпаж і приїхав додому вкрай виснажений, сповнений огиди до життя.

Наступного ранку Френсіс чекав, поки міс Ванделер піде на базар, і о восьмій годині побачив, як вона виходить у садок. Вбрана дівчина була скромно і навіть бідно, в поставі її голови і тіла проступали грація і

шляхетність, ще дужче вирізняючись супроти її простенького одягу. Навіть кошик, хоч тримала вона його як слід, видавався при ній тільки прикрасою. Френсісові здалося, що, коли вона вийшла з дверей, за нею пішло саме сонечко й попереду розбігалися тіні; вперше він почув, що в саду у клітці співає пташка.

Френсіс почекав, поки дівчина вийде на вулицю, потім наздогнав її і гукнув:

— Міс Ванделер!

Дівчина озирнулась і, побачивши, хто перед нею, сполотніла.

— Перепрошую, — вів далі Френсіс, — Господь свідок, я не хотів налякати вас, та й по правді не слід боятися того, хто так зичить вам добра, як я. Повірте, я дію радше з мусу, ніж з власної волі. В нас чимало є спільного, та я, на жаль, нічого про те не знаю. В мене багато діла попереду, але руки мої [271] зв'язані. Я навіть не знаю, якими мають бути мої почуття, не знаю, хто мої друзі, а хто вороги.

— Я не знаю, хто ви, — насилу здобулася на слово дівчина.

— Ні, знаєте, — заперечив Френсіс. — Міс Ванделер, ви це знаєте краще за мене. Так, саме про це я хотів би довідатись насамперед. Скажіть мені все, що знаєте, — благав Френсіс. —Скажіть мені, хто я, хто ви і як переплетені наші долі. Допоможіть мені, міс Ванделер, скажіть хоч слово, аби просвітити мене, скажіть, якщо ваша ласка, тільки ім'я мого батька — і я вдовольнюся цим і сповнюсь удячністю.

— Не хочу обманювати вас, відповіла дівчина. — Я знаю, хто ви, але мені не вільно казати.

— То скажіть принаймні, що вибачаєте цю мою зухвалість, і я терпляче дожидатиму, — мовив Френсіс. — Якщо мені не судилося знати,

то обійдуся й без цього. Це жорстокість, але можна витерпіти й більше. Тільки, благаю, не додавайте до моїх нещасть іще й думку, що я став вашим ворогом.

— Ваші вчинки цілком природні, і мені нема чого вибачати, — відповіла дівчина. — Прощавайте.

— Невже "Прощавайте"?

— Ні, цього я й сама не знаю, — проказала дівчина. — До побачення, якщо хочете.

Дівчина пішла, а Френсіс, цілком приголомшений, повернувся до своєї кімнати. Цього ранку він майже не просунувся в праці над Евклідом і частіше стояв біля вікна, ніж сидів за своїм імпровізованим письмовим столом. Та крім повернення міс Ванделер і її зустрічі з батьком, що курив на веранді індійську сигару, в сусідньому будинку з зеленими віконницями не сталося нічого примітного аж до обіду. Молодик нашвидкуруч погамував свій голод у поблизькому ресторані і чимдуж, гнаний іще непогамованою цікавістю, повернувся додому на вулицю Лепік. Перед садовим муром слуга, сидячи верхи на коневі, водив туди-сюди на поводі ще одного коня, а швейцар з Френсісового будинку стояв на порозі, попахкував люлькою й роздивлявся коней та ліврею слуги.

— Погляньте, — заговорив він до молодика, — які гарні огирі! Яке пристойне вбрання! Це все належить братові мосьє Ванделера, він приїхав у гості. У вашій країні це видатна людина, генерал, ви ж, певне, чули про нього?

— Признаюсь, — відповів Френсіс, — що досі я ніколи не чув про генерала Ванделера. В нас чимало офіцерів такого рангу, а всі мої інтереси суто цивільні.

— Це в нього, — пояснював швейцар, — пропав великий діамант з Індії. Вже ж про це ви мали прочитати в газетах.

Скоро лиш позбувшись балакучого швейцара, Френсіс [272] вибіг сходами нагору й підбіг до вікна. Просто внизу поміж каштановим листям він розгледів двох добродіїв, що сиділи й балакали, курячи сигари. Генерал, червоновидий чоловік з військовою поставою, трохи скидався на свого брата; риси облич ніби й однакові, постать теж мала схожість з нескутою і могутньою постаттю Джона Ванделера, але Томас видавався старішим, меншим і пересічнішим, його подібність до брата була карикатурна, поряд із диктатором генерал здавався злиденним і немічним.

Схилившись над столом, брати, пильно слухаючи один одного, розмовляли так тихо, що Френсіс лише вряди-годи міг почути одне або й двоє слів. З почутого він збагнув, що йдеться про нього самого і його майбутню кар'єру; кілька разів до його вух долинало прізвище Скрімджер, яке дуже легко розрізнялося серед решти звуків, ще частіше йому здавалося, ніби вимовляється ім'я Френсіс.

Зрештою генерал, ніби згарячу, майже крикнув:

— Френсіс Ванделер! Кажу ж вам, що Френсіс Ванделер! — наголосив він останнє слово.

Диктатор ворухнувся всім тілом, чи то потверджуючи, чи то виказуючи зневагу, проте його слів не чулося.

"Отой френсіс Ванделер, — це, може, я сам? — дивувався молодик у кімнаті. — Може, вони обговорюють ім'я, яке я маю взяти перед шлюбом? А може, все це мені тільки мариться через надмірну пиху та самозамилування?"

Якийсь час нічого не чулося, потім співрозмовники ніби знову засперечалися, знову сердито заговорив генерал, донісши свій голос і до Френсіса.

— Моя дружина? — вигукнув він. — Я з нею розлучився. Я не хочу навіть чути про неї. Як тільки називають її ім'я, мені стає зле!

Генерал вилаявся і вдарив кулаком по столу. Диктатор ніби по-батьківському заспокоював брата і невдовзі провів його до хвіртки. Брати досить щиро поручкались, проте скоро за гостем зачинилася хвіртка, Джон Ванделер засміявся, і в тому сміху Френсісові Скрімджерові вчувалося щось недобре і навіть диявольське.

Минув і цей день, Френсіс більше нічого не дізнався, проте пам'ятав, що завтра вівторок, і сподівався нових відкриттів: усе може скластись якнайкраще або якнайгірше, але принаймні він був певен, що довідається чимало цікавого і, якщо пощастить, дійде до самого серця таємниці, що огортала його батька й родину.

Коли вже надходила обідня пора, в саду будинку з зеленими віконницями почали ретельно готуватися. Стіл, [273] почасти видний Френсісові крізь каштанове листя, мав бути допоміжним, на нього ставили чисті тарілки для переміни і знадібки для салати; другий стіл, майже цілком закритий листям, призначався їдцям, і Френсіс міг добачити білу скатертину і срібні куверти.

З точністю до хвилини прийшов містер Роллес, який, здається, чогось непокоївся й говорив тихо і мало. Натомість диктатор аж променився веселістю й добрим гумором, з саду не раз долинав його молодий і приємний сміх; з тембру і перемін його голосу було очевидно, що він розказує чимало веселих оповідок і передражнює вимову різних народів; диктатор і молодий священик ще не допили вермуту, як між ними щезло будь-яке почуття недовіри і вони розмовляли приязно, мов давні шкільні товариші.

Зрештою з супницею в руках з'явилася й міс Ванделер. Роллес підбіг до неї, пропонуючи допомогу, дівчина жартома відмагалась, ось уже жартували всі троє, сміючися, що подавати на стіл доводиться, на жаль, комусь із товариства. — Зате так почуваєш себе вільніше, — проголосив містер Ванделер.

Наступної миті всі троє повсідалися, і Френсіс майже нічого не бачив і не чув, обід, здається, минав весело, під каштаном невмовчно гомоніли голоси, дзенькали ножі та виделки, і Френсіс, з'ївши пополудні саму булочку, заздрив спокою і щедрості обіду. їдці неквапом переходили від страви до страви і нарешті перейшли до вишуканого десерту з пляшкою старого вина, яку власноруч відкоркував сам диктатор. Упали сутінки, на столі поставили лампу, а на допоміжному — дві свічки, ніч була тиха, зоряна й безвітряна. Крім того, спадало світло з дверей і вікон веранди, ввесь сад був мов осяяний, угорі часом стиха шелестіло в темряві листя.

Міс Ванделер уже, певне, вдесяте виходила з дому і цього разу повернулася з кав'яником на таці, поставивши його на бічний стіл. її батько зразу підвівся.

— Кава — це вже моя парафія, — долинули його слова до Френсіса. За хвилину він побачив, як його нібито батько підійшов до освітленого свічками бічного столу.

Весь час розмовляючи через плече, містер Ванделер налив дві філіжанки бадьористого темно-бурого напою і вправно, мов штукар, випорожнив у меншу філіжанку невелику пляшечку. Робилося це так швидко, що навіть Френсіс, дивлячись просто в диктаторове обличчя, усвідомив рух тільки тоді, коли він був уже завершений. Наступної миті, сміючись, містер Ванделер уже підходив до столу з філіжанкою в кожній руці. [274]

— Впораємось із цим,— проказав він, — і вже, певне, надійде наш славетний юдей.

Несила зобразити збентеження і тривогу Френсіса Скрімджера. Він бачив, як перед його очима діється зло, відчував, що зобов'язаний утрутитись, та не знав як. Може, все те — жарт, і в кого він позичатиме очі, коли виявиться, що Його засторога даремна? Або ж коли тут не до жартів, то злочинцем може виявиться його рідний батько, і якою ж спокутою він загладить учинок, що занапастив того, кому завдячує життя? Вперше Френсісові спало на думку, що він став ніби шпигуном. Бути бездіяльним у такій ситуації і з такою боротьбою чуттів у грудях — це найтяжчі муки, Френсіс судомно схопився за планки віконниць, серце йому мало не вискакувало, а то й завмирало, тіло рясно зросилося потом.

Минуло кілька хвилин. Розмова стихала, все рідше чулися голоси, коротшали фрази, проте нічого страшного чи важливого не діялось.

Аж раптом дзенькнуло розбите скло, далі почувся несильний глухий звук, немов чиясь голова впала на стіл. Водночас садком перелетів гострий стогін.

— Що ви накоїли? — сполошилася міс Ванделер. — Він помер!

Диктатор відповів таким гучним і свистючим шепотом, що спостерігач у вікні почув кожне слово.

— Тс! Він живісінький, як і я! Беріть його за п'яти, а я нестиму за плечі.

Френсіс почув, як міс Ванделер розридалася.

— Ви чули, що я сказав? — так само пошепки повторив диктатор. — Чи ви хочете посваритися зі мною? Міс Ванделер, ви можете вибирати.

Дівчина не озивалась, і перегодом диктатор заговорив знову:

— Беріть його за п'яти, треба занести його в будинок. Якби я був трохи молодший, я б міг сам ставати проти світу. Але роки й небезпеки притиснули мене, мої руки ослабли, я мушу просити допомоги у вас.

— Це злочин, — відповіла дівчина.

— Я ваш батько, — проказав містер Ванделер.

Ці слова, здається, подіяли. Зарипіла жорства, впав стілець, Френсіс побачив, як батько й дочка, заточуючись понесли до веранди безживне тіло містера Роллеса, підхопивши його під жижки і під пахви. Молодий священик був страшенно блідий, при кожному кроці голова хиталася з боку на бік.

Живий він чи мертвий? Усупереч запевненням диктатора, [275] Френсіс схилявся до другого. Скоєно тяжкий злочин, на мешканців будинку з зеленими віконницями впало велике лихо. На свій подив, Френсіс побачив, як увесь його страх перед смертю поглинувся переживаннями за дівчину і літнього добродія, яким, на його думку, загрожує страшна небезпека. Шляхетні почуття заполонили йому серце, він теж прагнув допомогти своєму батькові в боротьбі проти світу й людей, проти долі й справедливості; відчинивши віконниці й заплющивши очі, Френсіс, випростуючи руки, стрибнув на каштанове листя.

Гілка за гілкою вислизали з його рук або ламалися під його вагою, нарешті під пахву йому потрапила міцна гілляка, він секунду повисів на ній, потім пустився і важко впав біля столу. Тривожний зойк із будинку попередив Френсіса, що його прихід помітили. Заточуючись, він звівся на ноги, трьома стрибками подолав відстань і вже стояв на порозі веранди.

В невеликому покої, застеленім циновками і обставленім заскленими шафами з безліччю рідкісних і коштовних дрібничок, стояв містер Ванделер, схилившись над тілом містера Роллеса. Коли Френсіс увійшов, він підвівся, блискавично метнулися його руки. Все діялось за секунду, як

оком змигнути, діло було зроблене, молодик не мав навіть часу, аби впевнитись, йому здалося, що диктатор узяв щось на грудях у священика, миттю поглянув на нього і несподівано швидко передав дочці.

Френсіс стояв на порозі, а диктатор тим часом підводився. Ще мить — і Френсіс упав навколішки перед містером Ванделером.

— Батьку! — заволав він. — Дозвольте мені допомогти вам. Я робитиму все, що накажете, і ніколи ні про що не питатиму. Все моє життя належить вам. Ставтеся до мене як до сина, і я відповім вам синівською любов'ю.

На ці благання диктатор попервах спромігся відповісти тільки лайкою.

— Син і батько? — крикнув він здивовано. — Батько і син! Що це за дурна і клята комедія? Як ви потрапили в мій сад? Чого вам треба? В ім'я Господа, хто ви?

Приголомшений і засоромлений, Френсіс підвівся й замовк. Тут панові Ванделеру наче свінуло, і він гучно зареготався.

— Тепер я вже бачу, — кричав він, — це Скрімджер! Гаразд, містере Скрімджер. Дозвольте мені кількома словами змалювати ваше становище. Ви силою чи принаймні ошуканством вдерлись у мою приватну оселю, не отримавши від мене ніякого запрошення, прийшли саме тоді, коли в нас невеличкий клопіт, мій гість зомлів у мене за столом, а ви [276] мені набридаєте своїми звертаннями. Ви мені не син. Коли хочете знати, ви байстрюк мого брата від жінки одного рибалки. Ви мені геть байдужі, хоча ця байдужість уже межує з відразою, а, судячи з вашої поведінки, ваш розум цілком відповідає вашій зовнішності. Отже, пропоную вам на дозвіллі докладніше обміркувати ці невеселі факти, а

поки що, прошу, звільніть нас від вашої присутності. Якби я не мав іншого діла, — додав зі страшною лайкою диктатор, — я б вас іще відлупцював!

Френсіс слухав його, тяжко принижений. Якби змога, він одразу б утік, але не було жодного способу вийти з саду, в який він потрапив собі на лихо, він нічого не міг удіяти, тільки стояв, мов дурень.

— Батьку, — урвала тишу міс Ванделер, — ви це кажете з серця. — Містер Скрімджер міг помилитися, але наміри його чисті й добрі.

— Дякую вам на слові, — мовив диктатор. — Ви нагадали мені про інші обставини, про які я вважаю своїм обов'язком сповістити й містера Скрімджера. Мій брат, — провадив він далі, звертаючись до Френсіса, — був такий дурний, що призначив вам утримання, був такий дурний і пихатий, що запропонував шлюб між вами і цією юною міс. Вас показали їй два дні тому, і я радий сказати вам, що вона з огидою відкинула таку думку. Дозвольте мені додати, що я маю величезний вплив на вашого батька, і не моя буде провина, якщо вас іще до кінця тижня не позбавлять утримання й не відішлють назад писарювати.

Тон старого був, якщо це можлива річ, іще образливіший за слова, Френсіс відчув до себе найнищівнішу, найнестерпнішу зневагу; голова його впала, закривши обличчя руками, він без сліз судомно заридав, проте міс Ванделер знов оступилася за нього.

— Містере Скрімджер, — заговорила вона ясним і рівним голосом, — не звертайте уваги на сердиті слова мого батька. Я не почуваю до вас ніякої огиди, навпаки, я б воліла мати нагоду ближче познайомитися з вами. І, повірте, те, що сталося цього вечора, сповнює моє серце і жалем, і захопленням.

Рука містера Роллеса враз конвульсивно ворухнулась, і Френсіс переконався, що той тільки приспаний і дія опіуму вже потроху минає.

Містер Ванделер нахилився над ним і якусь мить пильно вдивлявся йому в обличчя.

— Ідіть, ідіть! — закричав він, підводячи голову. — Треба вже кінчати з цим усім. Оскільки ви, міс Ванделер, такі вдоволені його поводженням, то візьміть свічку й виведіть цього байстрюка. [277] Дівчина квапливо скорилася.

— Дякую, — сказав Френсіс, скоро лиш вони опинилися на самоті в саду. —Дякую вам від щирого серця. Це найприкріший вечір у моєму житті, проте я довіку збережу ще й світлий спогад.

— Я казала те, що мені підказувало серце, задля справедливості до вас. Мені було боляче, що з вами повелися так недобре.

Тим часом вони дійшли до хвіртки, і міс Ванделер, поставивши свічку на землю, вже відкривала численні засуви.

— Ще одне слово, — сказав Френсіс. — Це ж не востаннє —я побачу вас знову, так?

— Ой, ви ж чули мого батька! — протягла вона. — Хіба ж я можу не послухатись?

— Скажіть мені принаймні, що це суперечить вашій волі, — наполягав Френсіс. — Скажіть, що хочете ще раз побачити мене.

— Щира правда, — відповіла дівчина. — В мене нікого нема. Ви здаєтеся мені і сміливим, і чесним.

— Тоді, — мовив Френсіс, — дайте мені заруку. Дівчина завагалась, тримаючи руку на ключі: численні защіпки й засуви вже повідкривано, лишилося тільки відімкнути замок.

— Якщо я погоджусь, — заговорила вона, — то ви обіцяєте точно виконати все, що я скажу?

— І ви ще питаєте? — відмовив Френсіс. —Я охоче скорюся самому вашому слову.

Дівчина повернула ключа й відчинила хвіртку.

— Що ж, нехай буде так. Ви навіть не знаєте, чого просите, але нехай буде так. Хоч би що ви почули, — вела далі дівчина,— хоч би що трапилось, нізащо не вертайтеся до цього будинку. Біжіть, поки дістанетесь освітлених і людних кварталів міста і навіть там пильнуйте. Ви в більшій небезпеці, ніж вам здається. Пообіцяйте, що не глянете на заруку, аж поки не опинитесь у безпечному місці.

— Обіцяю, — кивнув Френсіс.

Дівчина поклала в руки хлопця щось абияк загорнуте в хусточку, а водночас із більшою силою, ніж він міг сподіватися, випхнула його на вулицю.

— А тепер біжіть! — крикнула вона наостанок. Френсіс почув, як захряснулась хвіртка і засуваються засуви.

"Що ж, пообіцяв, треба робити", — подумав Френсіс і припустився бігти завулком, що вів на вулицю Равіньян.

Не встиг він відбігти навіть на п'ятдесят кроків, як тишу ночі зненацька прорвав диявольський лемент. Френсіс [278] мимоволі зупинився, став іще один перехожий, у навколишніх будинках люди поприлипали до вікон: пожежа навряд чи зняла б більшу тривогу в цьому безлюдному кварталі. А весь той галас учинив, здається, один чоловік, що шматувався між горем і люттю, мов левиця, в якої викрали її

левеняток. Френсіс із подивом і тривогою почув серед англійських проклять і своє ім'я.

Першою його думкою було повернутися до будинку, проте, згадавши слова міс Ванделер, побіг іще швидше і саме збирався дати своїм думкам хоч якийсь лад, як диктатор, гарикаючи, без капелюха, з розпатланим сивим волоссям промчав повз нього й полетів далі вулицею, мов ядро з гармати.

"Ледь-ледь не попався, — подумав Френсіс. — Не знаю, чого він хоче від мене і чому такий розгніваний, але зараз він явно не годиться мені за товариша, найліпше — це виконати пораду міс Ванделер".

З цією думкою Френсіс вирішив повернути назад і побігти в протилежному напрямі, спустившись самою вулицею Лепік, тимчасом як його переслідувач і далі бігтиме іншою вулицею. План виявився кепським, насправді йому треба було сісти в найближчій кав'ярні й перечекати, поки мине перший шал погоні. Та Френсіс не тільки був недосвідчений і неготовий вести отаку малу приватну війну, — він не сподівався ніякого лиха, гадаючи, що, крім прикрої розмови, йому ніщо не загрожує. А до прикрих розмов цього вечора він уже призвичаївся, та й не думав, що міс Ванделер могла чогось недоказати йому. До того ж у молодика судомило болем і тіло, й мозок — тіло було побите, а мозок немов пронизували гострі стріли. Френсіс мусив визнати, що в пана Ванделера справді вбивчий язик.

Побите тіло нагадало йому, що він не тільки без капелюха, а й увесь його одяг дуже потерпів під час стрибка крізь каштанове гілля. У першій же крамниці Френсіс купив дешевого капелюха з широкими крисами, зрештою поправив і одяг. Заруку, що досі була загорнута в хустку, він тим часом поклав у кишеню штанів.

Не встигши й кількох кроків ступити від крамниці, Френсіс відчув сильний удар, побачив, як чиясь рука схопила його за горло, над ним

нависло перекривлене люттю обличчя, у вуха впали гримотливі прокляття. Диктатор, не знайшовши слідів утікача, повертався іншою дорогою. Френсіс був міцний і дужий юнак, та ні силою, ні спритністю він і дорівнятися не міг до свого супротивника; після марних спроб визволитися Френсіс здався на ласку свого ворога.

— Чого вам треба від мене? [279]

— Про це ми поговоримо вдома, — похмуро відповів диктатор, знову ведучи молодика на пагорб, до будинку з зеленими віконницями.

Френсіс, хоч уже й не опирався, тільки й чекав слушної нагоди, аби вимкнутись на свободу. Зненацька смикнувшись, він залишив свій комір у руках пана Ванделера й чимдуж побіг до бульварів.

Тепер ситуація змінилась. Коли диктатор був дужчий, то Френсіс у розквіті молодечих літ — прудкіший, і невдовзі щасливо затерся в юрбу. На якийсь час відітхнувши, Френсіс з усе більшим почуттям подиву і тривоги й далі йшов дуже швидко, аж поки вийшов на площу Опери, яскраво освітлену електричними лампами.

"Принаймні це вже задовольнить міс Ванделер", — подумав він. Пішовши праворуч по бульварах, Френсіс зайшов в "Американську кав'ярню" й замовив пива. Для звичайних завсідників цього закладу було або дуже пізно, або дуже рано, в залі, кожен за окремим столом, сиділо всього кілька відвідувачів, самі чоловіки. Френсіс був надто поглинутий своїми думками, щоб зауважити їхню присутність.

Сівши, він витяг з кишені хусточку. Розгорнув її і побачив сап'яновий футляр із золотою застібкою, що розкрився з допомогою пружини, і перед очима переляканого молодика постав неймовірно великий і надзвичайно іскристий діамант. Це була така несподіванка, вартість каменя видавалася такою величезною, що Френсіс застиг, прикипівши

очима до розкритого футляра, не маючи в голові жодної думки, мов людина, що зненацька стерялася розумом.

На Френсісове плече легко, але твердо лягла чиясь рука, і спокійний голос, у якому все ж відчувалась і владність, сказав йому на вухо:

— Закрийте футляр і опануйте себе.

Підвівши голову, Френсіс побачив ще не старого чемного і спокійного чоловіка, вбраного з розкішною простотою. Цей чоловік сидів за сусіднім столом, а тепер разом із своїм кухлем пересів до Френсіса.

— Закрийте футляр, — повторив незнайомець, — і спокійно покладіть його назад до кишені, де, як я відчуваю, досі він ніколи не був. Спробуйте, будь ласка, очутитись від подиву й поводьтеся так, ніби я ваш давній знайомий, з яким ви припадком зустрілися. Ну! Давайте цокнемось! Так воно краще. Боюсь, добродію, що ви просто аматор.

Вимовивши останні слова, незнайомець значуще всміхнувся й відхилився на бильце, з утіхою затягнувшись тютюновим димом. [280]

— Ради Бога, — сказав Френсіс, — скажіть мені, хто ви і що це означає. Чому я мушу дослухатися до ваших досить незвичних припущень, я по щирості не знаю, але сьогодні зі мною й справді трапилося стільки неймовірних пригод і всі люди, яких я бачив, поводилися так дивно, що я, мабуть, або збожеволів, або опинився на іншій планеті. Ваше обличчя надихає мене довірою, ви здаєтесь мудрим, добрим і досвідченим, — скажіть же, на Бога, чому ви так дивно звертаєтесь до мене?

— Усе в свою пору, — відповів незнайомець, — але право першості за мною, тож ви повинні розказати мені, як потрапив до вас Діамант Раджі.

— Діамант Раджі?

— Бувши вами, я б говорив тихіше, — застеріг незнайомець. — Більш ніж очевидно, що у вашій кишені Діамант Раджі. Я не раз бачив його і тримав у руках у колекції сера Томаса Ванделера!

— Сера Томаса Ванделера! Генерала! Мого батька!

— Вашого батька? — перепитав незнайомець. — Я й не знав, що в генерала є діти.

— Я нешлюбний, — признався Френсіс, почервонівши. Його співрозмовник поважно вклонився. Це був

шанобливий уклін: чоловік ніби мовчки вибачався перед рівнею, і Френсіс, навіть не знати чому, почувся спокійніше і затишніше. Товариство цього добродія заспокоїло Френсіса, який нарешті ніби вибрався на твердий ґрунт, у його грудях зросло шанобливе почуття і він мимоволі зняв капелюха, немов у присутності когось вищого.

— Я бачу, — проказав незнайомець,— що ваші пригоди були не зовсім мирні. Комір відірваний, обличчя подряпане, скроня розбита. Ви, певне, пробачите мою цікавість, коли я попрошу пояснити, де ви так обдерлися і як до вашої кишені потрапило крадене добро величезної вартості.

— Я з вами не згоден, — приязно заперечив Френсіс. —Краденого добра в мене нема. Якщо ви маєте на увазі діамант, то його десь із годину тому дала мені на вулиці Лепік міс Ванделер.

— Міс Ванделер з вулиці Лепік? — перепитав співбесідник. — Ви зацікавили мене більше, ніж вам здається. Будь ласка, далі.

— Господи! — вихопилось у Френсіса. Він раптом пригадав, що пан Ванделер витяг якусь річ із кишені свого приспаного гостя, і тепер збагнув, що тією річчю був сап'яновий футляр.

— Вас що, осяяло? — спитав незнайомець.

— Слухайте, — заговорив Френсіс. — Я не знаю, хто ви, але [281] гадаю, ви гідні довіри і допомагатимете мені, бо я потрапив у вкрай дивне становище, я потребую поради і підтримки і, оскільки ви просите, я розповім вам усе.

Френсіс коротко переповів усі події, починаючи з того дня, коли його з банку покликали до адвоката.

— Це справді дивовижна історія, — проказав незнайомець, коли Френсіс завершив свою оповідь, — і ваше становище складне й небезпечне. Чимало людей порадило б вам знайти батька й віддати йому діамант, але я іншої думки. Гарсоне! —крикнув він.

Гарсон підступив до них ближче.

— Будь ласка, попросіть сюди на хвилинку хазяїна, —проказав незнайомець, і Френсіс знов і в голосі, і в манерах помітив звичку наказувати.

Гарсон відійшов і невдовзі повернувся з хазяїном, що шанобливо схилився перед незнайомцем.

— Чим, — запитав він, — я можу вам прислужитися?

— Будьте такі ласкаві, — відповів незнайомець, показуючи на Френсіса, — скажіть цьому добродієві моє ім'я.

— Мосьє, ви маєте честь, — заговорив хазяїн, звертаючись до молодого Скрімджера, — сидіти за одним столом з його високістю князем Флорізелем Богемським.

Френсіс миттю підвівся, з щирою вдячністю вклоняючись князеві, що попросив його знову сісти,

— Дякую вам, — сказав Флорізель, повертаючись до хазяїна. — Перепрошую, що відібрав ваш час задля такої дрібниці. — І махнувши рукою, відпустив його. — А тепер, —казав він уже Френсісу, — давайте мені діамант.

Френсіс мовчки витяг і передав футляр.

— Ви правильно зробили,— вів далі Флорізель.— Ваші почуття підказали вам слушні дії, і ви все життя дякуватимете нещасливим пригодам цієї ночі. Людина, містере Скрімджер, може вскочити в тисячі халеп, та якщо серце її справедливе, а розум ясний, вона, не зганьбивши себе, виплутається з усіх. Заспокойтеся, ваші справи тепер у моїх руках; з Божою поміччю я досить сильний, щоб направити їх до щасливого кінця. Будь ласка, ходімо до моєї карети.

Князь підвівся і, залишивши гарсонові золотого, разом із Френсісом вийшов з кав'ярні й повів його бульваром аж до простої однокінної карети, де на нього чекало двоє слуг без ліврей.

— Ця карета, — мовив князь,— до ваших послуг. Зберіть якомога швидше свої речі і мої слуги відвезуть вас на віллу неподалік від Парижа, де ви в цілком задовільних умовах зможете почекати, поки я влаштую ваші справи. Там є гарний [282] сад, бібліотека з творами прекрасних авторів, кухар, пивниця і добрі сигари — раджу звернути на них увагу. Жероме, — додав князь, повертаючись до одного зі слуг, — ви чули, що я сказав. Я доручаю містера Скрімджера вашій опіці, ви, я знаю, подбаєте про мого друга.

Френсіс, затинаючись, став дякувати.

— У вас буде досить часу для подяк, — урвав його князь, — коли вас признає ваш батько і ви одружитесь із міс Ванделер.

Князь відвернувся й неквапом пішов у бік Монмартру. Гукнув перший порожній екіпаж, сказав адресу і за чверть години, відпустивши кучера трохи раніше, вже стукав у садову хвіртку містера Ванделера.

Хвіртку із звичайною обережністю відчинив сам диктатор.

— Хто ви? — запитав він.

— Містере Ванделер, я перепрошую за такі пізні відвідини, — відповів князь.

— Вашій високості завжди раді, — відповів містер Ванделер, відступаючи вбік.

Князь скористався вільним ходом і, не чекаючи господаря, зразу пішов у будинок, відчинивши двері до салону. Там сиділо двоє людей — міс Ванделер зі слідами сліз на обличчі, яка й досі ще часом здригалася від схлипувань, і молодик, якому майже місяць тому в клубній курильні він давав консультації на літературні теми.

— Добрий вечір, міс Ванделер, — привітався Флорізель,— ви, здається, втомлені. А це, певне, містер Роллес? Містере Роллес, я сподіваюся, вам було корисне вивчення Ґаборіо?

Та молодий священик був надто пригнічений, замість відповіді він тільки штивно вклонився і далі закушував губи.

— Якому доброму вітрові, — проказав містер Ванделер, заходячи за гостем, — я маю завдячувати честь бачити вашу високість?

— Я прийшов у справах, — відповів князь. — Маю до вас серйозне питання; як тільки ми залагодимо його, я проситиму містера Роллеса піти зі мною на прогулянку. Містере Роллесе, — додав він суворо, — дозвольте вам нагадати, що я ще не сів.

Священик, вибачаючись, зірвався на ноги, тим часом князь, віддавши капелюха містерові Ванделеру, а ціпок Роллесові, сів у фотель біля столу, але їх сісти не запросив, потрактувавши таким чином мов слуг, і невдовзі заговорив:

— Я прийшов сюди, як уже казав, у справах, та якби я прийшов задля втіхи, то, признаюсь, я б не знайшов товариства, яке б задовольняло мене менше, ніж ваше, і ніде я б не був так прикро вражений прийняттям, як тут. Ви, сер, — звернувся він [283] до Роллеса, — неввічливо повелися в присутності людини вищої від вас становищем, а ви, Ванделере, зустріли мене з посмішкою, але ж добре знаєте, що на ваших руках ще досі сліди непорядних учинків. Я не хочу, щоб мене уривали, сер, — додав князь, — я тут, щоб говорити, а не слухати, й прошу слухати мене шанобливо і коритися геть в усьому. Ваша донька якнайшвидше має бути одружена в посольстві з моїм другом Френсісом Скрімджером, офіційно визнаним сином вашого брата. Ви повинні виділити не менш ніж десять тисяч фунтів посагу— Вам я потім листом доручу одну важливу місію в Сіамі*. А тепер, добродію, відповідайте одним словом: ви згодні чи ні на такі умови?

— Ваша високосте, простіть мені, — заговорив диктатор, —і дозвольте мені з усією шанобою поставити вам двоє запитань.

— Дозвіл дано, — відмовив князь.

— Ваша високосте, — знову почав диктатор, — ви назвали містера Скрімджера своїм другом. Повірте мені, якби я знав, що його вшановано такою честю, я б ставився до нього з відповідною повагою.

— Що ж, ви питаєте дуже спритно, — озвався князь, — але це вам ніяк не зарадить. Ви отримали мої повеління, — якщо навіть до сьогоднішньої ночі я ніколи не бачив цього добродія, то моя воля не менш абсолютна.

— Ваша високість, як завжди, напрочуд тонко тлумачить мої слова, — повів далі Ванделер. — Ще одне: я, на жаль, пустив по сліду містера Скрімджера поліцію, звинувативши його в крадіжці, — мені скасувати чи потвердити обвинувачення?

— Вирішуйте самі. Це питання вашого сумління і законів цієї країни. Подайте мені капелюха, а ви, містере Роллес, давайте ціпок і йдіть зі мною. Міс Ванделер, добраніч вам. Гадаю, — звернувся він до старого Ванделера, — ваша мовчанка свідчить про безперечну згоду.

— Якщо я не можу вигадати чогось кращого, — відказав старий, — то мушу коритись. Але попереджу відверто: я боротимусь.

— Ви вже старі, — мовив князь, — а роки немилосердні до зіпсутих натур. У ваших літах уже менше мудрості, ніж у молодості інших. Не дратуйте мене, бо я можу виявитися суворішим, ніж ви гадаєте. Це вперше я з гнівом стаю вам поперек дороги — стережіться, щоб це було й востаннє.

З цими словами Флорізель, кивнувши священикові, вийшов з будинку й повернув до хвіртки, диктатор із свічкою в руках присвічував йому і ще раз відімкнув ту складну систему засувів, що, на його думку, мала захищати від непроханих. [284]

— Вашої доньки зараз нема, — обернувся князь на порозі, — тож знайте, що я зрозумів ваші погрози і вам досить тільки підняти руку, щоб накликати на себе остаточну й непоправну руїну.

Диктатор мовчав, та коли князь повернувся до нього плечима, він грізно і люто підняв кулак, несамовито махаючи ним; хвилинку почекав, зайшов за ріг і чимдуж побіг до найближчої стоянки екіпажів.

(Тут, каже мій арабський колега, нитка подій остаточно відходить від будинку з зеленими віконницями. Ще одна пригода, додає він, і ми дійдемо кінця з Діамантом Раджі. Ця остання оповідь відома серед жителів Багдада як "Пригода князя Флорізеля і детектива".)

ПРИГОДА КНЯЗЯ ФЛОРІЗЕЛЯ І ДЕТЕКТИВА

Князь Флорізель провів містера Роллеса аж до дверей невеличкого готелю, де той винаймав номер. Вони дуже довго розмовляли, і священик не раз захлинався сльозами, слухаючи то суворі, то лагідні докори князя.

— Я зруйнував своє життя, — сказав він урешті. —Допоможіть мені, скажіть, що мені діяти. Я, на жаль, не маю ні священичих чеснот, ні шахрайської спритності.

— Тепер ви нарешті присоромлені, — мовив князь. — Я тут уже не командую, каятись треба перед Богом, а не перед князями. Та коли хочете почути мою пораду, то їдьте колоністом до Австралії, працюйте фізично на повітрі і намагайтеся забути, що ви були священиком і що ваші очі бачили колись той проклятий камінь.

— Таки справді проклятий! — погодився Роллес. — Де він тепер? Чи не діє він людям знову яке-небудь зло?

— Ні, зла він більше не коїть, — відповів князь. — Зараз він у моїй кишені. І ці мої слова, —додав він лагідно, — показують, що я трохи вірю у ваше каяття, ви ще надто юні.

— Дозвольте мені потиснути вашу руку, — попросив містер Роллес.

— Ні, — заперечив князь Флорізель, — ще не зараз.

Тон, яким було вимовлено ці останні слова, приємно вразив молодого священика, і коли Флорізель пішов, він іще кілька хвилин стояв на порозі, проводжаючи очима дедалі меншу постать і закликаючи небо благословити людину, що так добре вміє розраджувати.

Кілька годин князь блукав одинцем безлюдними вулицями. Голова його повнилася клопотом: адже що діяти з діамантом, [285] повертати його власникові, який, на його думку, негідний мати таку рідкісну річ, чи вдатися до швидких та сміливих заходів і назавжди зробити його недосяжним для людства — проблема надто поважна, щоб вирішувати зразу. Цей діамант у його руки вклало немов саме Провидіння, а коли князь діставав самоцвіт і розглядав його при світлі вуличних ліхтарів, розміри й дивовижний блиск каменя все дужче й дужче схиляли його до думки, що це страшне й небезпечне зло для всього світу.

"Господи, поможи мені! — думав він. — Якщо я дивитимусь на нього частіше, то сам уже жадатиму його!"

Зрештою, так і не дійшовши якогось певного висновку, Флорізель повернув до невеликого, проте гарненького будиночка на березі річки, що вже кілька століть належав його князівському родові. Над дверима й на високих коминах красувалися різьблені богемські герби, перехожі могли бачити зелений двір з найнезвичайнішими квітами і єдиним на весь Париж лелекою, що цілими днями стояв на гребені даху, збираючи юрби перед будинком. У дворі час від часу походжали поважні слуги, іноді відчинялася висока брама і під арки заїздила карета. З багатьох причин ця резиденція була найлюбіша серцю князя Флорізеля: завжди, підходячи до неї, йому здавалося, — почуття серед можновладців дуже рідкісне, — ніби він повертається додому. Тож і тепер, побачивши черепичний дах і лагідно освітлені вікна, князь відчув щире вдоволення і полегшу.

Підходячи до бічних дверей, якими він звичайно послуговався, повертаючись одинцем, Флорізель побачив, як з темряви вийшов чоловік і, шанобливо вклонившись, заступив йому шлях.

— Я маю честь розмовляти з князем Флорізелем Богемським? — спитав він.

— Так, це мій титул, — відповів князь.— Чого вам потрібно від мене?

— Я, — пояснив чоловік, — детектив і маю показати вашій високості оцей лист від префекта поліції.

Князь узяв листа і при світлі ліхтаря прочитав, що йому, попри численні перепрошення, пропонують негайно прийти до префектури разом із подавачем листа.

— Одне слово, — сказав Флорізель, — я заарештований.

— Ваше високосте, — заперечив детектив, — я певен, що префект такого і в гадці не мав. Адже, бачите, він не дав ордера на арешт. Це просто формальність або, якщо хочете, зобов'язання, яке накладає влада на вашу високість.

-1 все ж, — запитав князь, — якщо я відмовлюсь іти з вами? [286] — Я не ховатиму від вашої високості, що мені надано дуже широкі повноваження, — вклонився детектив.

— Слово честі, — крикнув Флорізель, — ваше нахабство обурює мене. Вам, як агентові, я мушу вибачити, але ваше начальство поводиться непристойно. Ви хоч знаєте, що є причиною такого неввічливого і неконституційного заходу? Ви ж бачите, що я досі ще не погодився і не відмовився, так що чимало залежатиме від вашої швидкої і щирої відповіді. Дозвольте вам нагадати, інспекторе, що це справа вельми серйозна.

— Ваша високосте, — смиренно проказав детектив, — генерал Ванделер і його брат набралися неймовірного зухвальства звинувачувати вас у крадіжці. Вони пишуть, ніби у ваших руках славетний діамант. Ваша заперечна відповідь цілком задовольнить префекта. Ба більше, коли ваша високість так ушанує простого інспектора, що скаже про своє цілковите невідання мені, то я зразу ж проситиму дозволу покинути вас.

Флорізель до останньої миті вважав свою пригоду дрібницею, яка може стати, щоправда, причиною серйозних міжнародних ускладнень. Та коли він почув Ванделерове ім'я, перед ним розкрилася страшна правда: він не тільки заарештований, а ще й винен — це вже не просто докучлива притичина, а загроза його честі. Що відповісти? Що діяти? Діамант Раджі справді проклятий камінь, здається, він сам стане його останньою жертвою.

Одне було безперечним. Він не міг дати детективові потрібних запевнень. Треба виграти час. Флорізелеві вагання не тривали й секунди.

— Що ж, нехай буде так, — сказав він. — Ходімо разом до префектури.

Чоловік знов уклонився і, тримаючись на шанобливій відстані, пішов ззаду за Флорізелем.

— Підійдіть, — звелів князь. — Мені хочеться поговорити, а по-друге, якщо не помиляюсь, ми колись бачилися, це вже не перша наша зустріч.

— Я вважаю для себе честю, що ваша високість пам'ятає моє обличчя. Вісім років тому я мав приємність розмовляти з вами.

— Пам'ятати обличчя, — пояснив Флорізель, — така ж прикмета мого фаху, як і вашого. Справді, коли подумати як слід, і державець, і детектив служать в одній когорті. Ми обидва боремось проти злочину, тільки мій спосіб грошовитіший, а ваш небезпечніший, так що, по суті,

для порядної людини ці два способи боротьби однаково почесні. Я, хоч це, може, видасться вам дивним, за вдачею і покликанням радше детектив, а не безсилий і негідний володар. [287]

Інспектор був приголомшений.

— Ваша високість віддячує добром за зло, — сказав він. — На зухвальство ви відповідаєте найлюб'язнішою поблажливістю.

— Звідки вам знати, — заперечив Флорізель, — що я не прагну підкупити вас?

— Нехай Господь убереже мене від такої спокуси! — вигукнув детектив.

— Радий почути вашу відповідь, — усміхнувся князь. — Це слова мудрої і чесної людини. Адже світ широкий, сповнений багатства і краси і можна пропонувати яку завгодно винагороду. Наприклад, той, хто погордує мільйоном, може продати свою честь за владу або жіноче кохання. Навіть я сам, що оце розмовляю з вами, кілька разів відчував таку гостру, таку принадну спокусу, що їй здається, не могла опиратитись ніяка сила людської чесноти,— і я охоче чинив так, як ви, й доручав себе милосердю Господньому. Отже, лише завдяки цій скромній і такій неоціненній звичці, — додав князь, — ми з вами можемо йти разом по місту з чистим серцем.

— Я завжди чув, що ви дуже сміливі, — проказав інспектор, — але не знав, що ви мудрі й побожні. Ви кажете правду, і так, що вона доходить мені до самого серця. Цей світ справді мов тяжке випробування.

— Ми зараз, — сказав Флорізель, — на середині мосту. Зіпріться ліктями на парапет і подивіться вниз. Як вода, що мчить уперед, — так пристрасті й недоля вимивають чесність у слабкої людини. Ось послухайте.

— Я корюся вашій високості, — відповів чоловік, спираючись, як і князь, ліктями на парапет і готуючись слухати. Місто вже поринуло в сон; якби не безмежжя вогнів на вулицях і контури будинків супроти зоряного неба, здавалося б, що вони стоять десь над річкою серед лук і ланів.

— Офіцер, — почав князь Флорізель, — чоловік відважний і порядний, що завдяки своїм заслугам уже досяг високого рангу, здобувши не тільки захоплення, а й повагу, навідав, у нещасливу для спокою свого розуму годину, колекції індійського раджі. Там він побачив діамант таких небачених розмірів і краси, що з тієї миті мав у житті тільки одне бажання, був ладен пожертвувати честю, славою, дружбою, любов'ю до батьківщини задля того блискучого кристала. Три роки він слугував тому напівдикому царкові, мов Яків Лаванові*: перекроював кордони, покривав злочини, несправедливо обвинуватив і стратив колегу офіцера, який мав нещастя розгнівити раджу якоюсь чесною відвертістю; і нарешті в часи [288] небезпеки для своєї рідної землі зрадив усіх своїх товаришів-солдатів, завівши їх у засідку, так що бідолах забивали тисячами. Кінець кінцем він стягнув величезне багатство і повернувся додому з пожаданим діамантом.

— Минули роки,— провадив далі князь,— і зрештою діамант випадково пропав. Він потрапив у руки простого і роботящого молодика, вченого, Господнього слуги, що тільки-но ступив на священичий шлях, уже маючи певні відзнаки. Отож чари подіяли й на нього, він усе покинув, знехтував свій духовний сан, занедбав науку і втік разом з каменем у чужу країну. Офіцер мав брата, меткого відчайдушного безсоромного чоловіка, що довідався про таємницю священика. Що ж він робить? Каже братові, повідомляє поліцію? Ні, й на цього чоловіка теж подіяли сатанинські чари, він надумав забрати камінь собі. Ризикуючи скоїти злочин, він приспав молодого священика і викрав свою здобич. Після цього внаслідок випадку, неважливого з погляду моралі, самоцвіт перейшов з його рук до іншого чоловіка, який, злякавшись того, що тримав у руках, дав його до сховку людині високого становища й бездоганної порядності. Ім'я того офіцера — Томас Ванделер, — казав

Флорізель. — Той самоцвіт зветься Діамантом Раджі. І, — він раптом розкрив долоню, — ось він перед вашими очима!

Інспектор, зойкнувши, відсахнувся.

— Ми говорили про підкуп, — вів далі князь. — Мені оцей блискучий кристал — гидкий, на ньому ніби повзають могильні хробаки, він пече, мов застигла грудка невинної крові, і я знаю, що сяє в ньому пекельний вогонь. Я розповів вам тільки соту частину його історії, перед тим, що відбувалося в попередні віки, до яких злочинів та зрад він спонукав людей минулих поколінь, тремтить навіть людська уява. З давніх-давен він вірно служив пекельним силам і, кажу, досить уже крові, досить злочинів, досить скалічених життів і зраджених друзів, усе має свій кінець, і лихе, і добре, і пошесті, і чарівна музика, а щодо діаманта, — нехай Бог простить мені, якщо я помиляюсь, — то його влада скінчилася цієї ночі.

Князь зненацька махнув рукою, і діамант, описавши світляну дугу, шубовснув у текучу воду.

— Амінь, — повагом проказав Флорізель, — я вбив василіска!*

— На Бога! — заволав детектив. — Що ви накоїли! Тепер я пропащий!

— Гадаю, — всміхнувся князь, — що чимало забезпечених людей цього міста позаздрило б вашій пропащості.

— Ох, ваша високосте! — мовив детектив. — Після всього ще й купуєте мене? [289]

— Здається, тут нема іншої ради, — відповів Флорізель. — А тепер ходімо до префектури.

Невдовзі в найвужчому родинному колі відбувся шлюб Френсіса Скрімджера і міс Ванделер, князь Флорізель був там за свідка. Обидва Ванделери здогадались, що сталося з діамантом, їхні пірнальні операції в річці Сені довго дивували і тішили нероб і дармовисів. Правда, вони помилились у розрахунках і вибрали не той рукав річки. Щодо князя, то ця висока особа, виконавши свою ролю, могла разом з арабським автором забиратись куди завгодно. Та якщо читач прагне докладніших вісток, то я радий сповістити його, що внаслідок недавньої революції князя скинули з богемського трону, оскільки він завжди був відсутній і нечувано занедбав громадські справи. Тож тепер його високість тримає на вулиці Руперта тютюнову крамницю, яку часто відвідують інші емігранти.

Я іноді ходжу туди покурити й побалакати. Флорізель такий же величний, як і в часи свого можновладдя: він мов олімпієць сидить за прилавком і, хоч сидяче життя вже позначилося на його роздутій камізельці, Флорізель, напевне, якщо взяти все до уваги, найчарівніший торгівець тютюном на цілий Лондон.

Примітки

(250) Вустершир — графство в центральній Англії. Бендіго — місто в Південній Австралії.

Тринкомалі — місто на острові Цейлон (тепер Шри-Ланка).

(251) Твори св. Амвросія, св. Йоана Золотоустого — теологічні писання отців церкви св. Амвросія Медіоланського (бл. 340-397) та св. Йоана Золотоустого (бл. 350-407).

(252) Ілі — місто на сході Англії, відоме своїм собором XI-XУI ст.; Кельн — місто на заході Німеччини із славнозвісним готичним собором XП-XГX ст.

(253) Собор святого Павла — головний кафедральний собор Лондона.

(254) Ґаборіо, Еміль (1832-1872) — французький письменник, автор численних кримінальних романів.

Бісмарк, Огто фон Шенгавзен (1815-1898) — князь, перший рейхсканцлер німецької імперії в 1871-1890 рр.

(255) Лекок — детектив, герой романів Е. Габоріо. Кінгс-Крос — залізничний вокзал у Лондоні.

Його звитяги і звірства, коли він був диктатором Парагваю —йдеться про події 1865-1870 рр., коли Англія підтримала уряди Аргентини, Бразилії і Уругваю у війні проти Парагваю; внаслідок цієї війни країна була окупована, а значна частина її людності винищена.

Індійське повстання — народне повстання 1857-1859 рр. проти англійського панування в Індії, жорстоко придушене колонізаторами. [377]

(257) Томас чи Джон, Петро чи Павло — Хома, Йоан, Петро, Павло — апостоли Христа; диктатор Ванделер називає імена Петра й Павла за аналогією з ім'ям брата (Томас, себто Хома) і своїм власним (Джон, себто Йоан).

(259) Йорк — місто в графстві Йоркшир.

(268) Евклідова "Геометрія" — йдеться про книгу давньогрецького математика Евкліда "Початки", в якій уперше систематично викладено основи геометрії.

(284) Сіам — давніша назва Таїланду.

(288) Лаван — біблійний патріарх, якому служив, узявши за дружин його дочок, Яків — родоначальник ізраїльтян.

(289) Василіск — казкова тварина з головою півня, тулубом жаби, хвостом змії з короною на голові, що вбиває своїм поглядом усе живе.